

กรรมสิทธิ์ที่ดิน และการจับจอง

กรรมสิทธิ์ที่ดินและการจับจอง

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ที่ดินจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงมีผู้ต้องการที่จะเป็นเจ้าของที่ดินกันมาก แต่การเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยถูกต้องอย่างแนบเนียนเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายเลย เพราะรัฐบาลไม่ปรารถนาที่จะให้สิทธิ์ถาวรในที่ดิน เป็นแต่สิทธิ์ชั่วคราว ดังนั้นกรรมสิทธิ์ส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องของความไม่แน่นอนและขาดความถาวร ในเรื่องของกฎหมายทุกประการเกี่ยวกับการที่จะถือครองที่ดินนั้น ก็ผันแปรไปเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะกระบวนการที่จะถือครองที่ดินเป็นกระบวนการหลายปี โดยที่การหักล้างโฉนดสร้าง^๑ อาจฟัง ที่จะให้เป็นที่ยาวนาน หาได้สำเร็จลงในระยะเวลาอันสั้นไม่

- ๑ หักร้าง - หมายถึงการทำที่ดินที่เป็นพงอพงแวม ให้เป็นที่รือกสวนไร่นาซึ่งมักใช้วิธีเผาพวงอพนัน ที่ดินหักร้างนี้มีโดยยกอาคารค่าที่ ให้ เรียกเก็บตั้งแต่ปีที่ ๒ เสมอไป สาเหตุที่ไม่ยกอาคารค่าที่ ให้ เพราะที่ดินหักร้างไม่ต้องลงแรงมากนัก ที่ดินประเภทนี้มักใช้ไถทำการเพาะปลูกได้ และมักมีประสิทธิภาพสูงกว่าที่โฉนดสร้าง
- โฉนดสร้าง - หมายถึงการทำที่ดินที่เป็นป่า อาจเป็นป่าไมชนิดต่าง ๆ เช่น ป่าไผ่ หรือป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ ต้องใช้วิธีขุดคั่นต้นไม้ คอไม้ และ โกงพันโคนต้นไม้ใหญ่ ยกที่ดินให้เป็นที่รือกสวนไร่นา โดยต้องลงแรงทำมาก รัฐบาลยกอาคารค่าที่ให้ ๓ ปี จะเรียกเก็บอาคารค่าที่ในปีที่ ๔ สาเหตุที่รัฐบาลยกอาคารค่าที่ให้ ๓ ปี นั้น เพราะการโฉนดสร้างต้องลงทุนลงแรงมาก เป็นการยากลำบากแก่ชาวนา รัฐบาลจึงลดอาคารให้เพื่อให้ชาวนามีกำลังใจโฉนดสร้างเป็นที่ยาวมากขึ้น และที่ดินประเภทนี้มักใช้ไถในการเพาะปลูกไม่ได้ เพราะยังมีรากไม้ คอไม้เหลืออยู่ จึงต้องใช้วิธีขุดหลุมหยอกเมล็ดพืช ผลผลิตจึงมักจะต่ำ

แต่ก็มีหลายครั้งจากการขูดคลอง ถึงแม้ที่ดินนั้นจะเป็นวิธีหักร้าง แต่รัฐบาลให้ถือว่าเป็นโฉนดสร้าง เพราะชาวนาได้ช่วยออกค่าขูดคลองหรือออกแรงช่วยในการขูดคลองนั้น ดังเช่นคลองนิคมยาตรา เป็นต้น

แต่เป็นเรื่องที่ค่อยเป็นค่อยไปนับเวลาเป็นปี ๆ เนื่องจากกฎเกณฑ์การศึกษาในการเป็น
 เจ้าของในที่ดินนั้นไม่แน่นอน ฉะนั้นแปรอยู่เสมอ จึงเป็นช่องทางให้เกิดการแย่งชิง
 กรรมสิทธิ์ที่ดินกันได้ง่าย และหลังจากการจับจองหรือได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นแล้ว ผู้ที่
 ใจที่ดินซึ่งมีหลายพวก และมีทางใจที่ดินได้หลายทาง ต่างก็พยายามหาประโยชน์ให้กับ
 คนมากที่สุด และดูเหมือนว่ากลุ่มที่มีใจชวานา จะเข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับการหาประโยชน์
 จากที่ดินมากพอควร ทั้งนี้เพราะนโยบายที่ไม่แน่นอนของรัฐบาล ตลอดจนความอ่อนแอ
 ของรัฐในการควบคุมเรื่องที่ดินนี้

ในบทนี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนแรกจะกล่าวถึงเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน
 ในเรื่องลักษณะของกรรมสิทธิ์ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ ในส่วนที่ ๒ จะได้กล่าว
 ถึงการจับจองที่ดินและการไถมา ซึ่งจะได้อธิบายถึงวิธีที่จะไถที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ ทั้ง
 ของพวกที่เป็นชวานาและพวกที่มีไถเป็นชวานา รวมทั้งการใจประโยชน์จากที่ดินนั้นของ
 กลุ่มคนดังกล่าว

๑. กรรมสิทธิ์ที่ดิน

ในหัวข้อนี้ ในส่วนแรกจะได้อธิบายถึงลักษณะของกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ แสดงให้
 เห็นว่า กรรมสิทธิ์นั้นมีรูปแบบแตกต่างกันไป โดยเฉพาะมีความถาวรแตกต่างกันไป
 เห็นได้ว่าการที่รัฐให้กรรมสิทธิ์ที่ไม่ถาวร เช่นนี้ ได้ออกให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งนี้ก็สืบเนื่อง
 มาจากการขัดผลประโยชน์ระหว่างบุคคล ๓ ฝ่าย คือ รัฐบาลฝ่ายหนึ่ง ผู้ประสงค์ที่จะไถ
 กรรมสิทธิ์ฝ่ายหนึ่ง และเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลอีกฝ่ายหนึ่ง การวิเคราะห์ผลประโยชน์
 ของบุคคลทั้ง ๓ ฝ่ายนั้นจะอธิบายในรายละเอียดในส่วนหลังของหัวข้อนี้

ก. ลักษณะของสิทธิ์และกรรมสิทธิ์ที่ดิน

สิทธิ์และกรรมสิทธิ์แบบต่าง ๆ เกี่ยวกับที่ดิน หมายถึง ใบเหี้ยมย่ำ ตราจอง
 ตราแดง และโฉนดแผนที่

ใบเหี้ยมย่ำ ตามกฎหมายแล้วที่ดินทั้งหมดเป็นกรรมสิทธิ์ของพระเจ้า
 แผ่นดิน^๑ ส่วนสิทธิ์ที่ให้แก่ราษฎร เป็นสิทธิ์ที่จะครอบครองไว้ชั่วระยะเวลาหนึ่งมิได้

^๑ กจข. ร.๕ ฉบ.๔.๑/๕ หนังสือพระยาภาสกรวงษ์ หล่ กรมหมื่นสมตอมรพันธ์
 ๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๕ หน้า ๑. (เรื่องกฎหมายที่ดิน)

เป็นสิทธิถาวร กระบวนการจับจองที่ดินนั้นมิใช่เรื่องที่จะทำให้สำเร็จลุล่วงไปในระยะเวลาอันสั้น กล่าวคือ ที่ดินที่จะจับจองนั้นหาใจที่ดินที่เป็นผืนนาสำเร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ แต่กลับเป็นที่ ๆ เต็มไปด้วยหญ้าบาง ต้นไม้บาง หรือเป็นป่าบาง ดังนั้นชาวนาจึงต้องเริ่มหักร้าง และไถนสร้างในที่นั้นเสียก่อน ซึ่งก็มีไร่เรื่องที่จะทำให้เสร็จได้โดยเร็วในพื้นที่ทั้งหมดในเวลาจำกัดของกฎหมายที่ให้สิทธิ เพราะในบางครั้งขึ้นอยู่กับความยากง่ายแก่การหักร้างถางพง รวมทั้งแรงงานของชาวนาว่ามีกำลังความสามารถเท่าใด เช่น ชาวนาขอจับจองที่ ๑๐๐ ไร่ เพื่อทำเป็นนา ถ้าพื้นที่นั้นเป็นป่าไม้ต้นไม้มืดที่ไถนสร้างมาก และถ้าชาวนามีกำลังน้อย ในปีเดียวอาจทำการถากถาง ไถนสร้างให้เป็นนาได้น้อย อาจได้ ๕ - ๑๐ ไร่ เพราะยังต้องใช้เวล่าในการเพาะปลูกอีกด้วย ที่ ๆ เหลืออยู่เมื่อพินกำหนดชาวนาที่ขอจองก็หมดสิทธิในการจับจองที่ดิน กรรมสิทธิ์

ขั้นแรกที่รัฐบาลให้คือ ใบเหี้ยมย่ำ ซึ่งเป็นหนังสือสำคัญที่ขาดความถาวรมากที่สุด การที่จะได้ใบเหี้ยมย่ำมานั้นก็โดยผู้ประสงค์ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ยังไม่มีผู้ทวงทำการเพาะปลูก ผู้ขอจะต้องปักไม้เป็นเขตทุกมุม แล้วเชิญกำนันผู้ปกครองท้องที่นั้นพร้อมทั้งเจ้าของที่ดินข้างเคียงไม่ว่ากว่า ๕ คนมาเป็นพยาน แล้วจึงทำเรื่องราวขอใบเหี้ยมย่ำค่อนายอำเภอ โดยที่ผู้ขอใบเหี้ยมย่ำมีหลักพิจารณา คือ

๑. ที่นั้นเป็นที่ว่างเปล่า ยังไม่มีผู้ใดจับจองหวงห้าม และรัฐบาลมิได้หวงห้ามไว้ด้วย
๒. ผู้ขอจับจองที่ดินเป็นผู้ที่กฎหมายและหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอนุญาต
๓. อนุญาตให้จับจองที่ดินตามกำลังความสามารถของผู้ขอ^๒

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๔.๑/๔ "ประกาศและพระราชบัญญัติที่ดิน" หนังสือกรมหลวงราชบุรี กราบบังคมทูลในหลวง ลงวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๕๗ หน้า ๑๕.

^๒ กจช. ร.๕ กษ.๔.๑/๑๔ "ประกาศและพระราชบัญญัติที่ดิน" พระยาวงษา-นุประพัทธ์ กราบบังคมทูลในหลวง ๕๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๕๕ หน้า ๗.

ทั้งนี้ผู้ขอจะต้องเสียค่าเหยียบย่ำไร่ละ ๒ บาท ๓๒ ไร่^๑ จึงจะเห็นได้ว่า การไถ่มาซึ่งใบเหยียบย่ำมีไว้วิธีการที่ยากลำบาก แต่ความมั่นคงของใบเหยียบย่ำนั้น ว่ามีน้อยมาก

ในประการแรก ใบเหยียบย่ำนั้นเป็นแต่สิทธิที่จะเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์นั้น ในที่สุด ในขั้นต้นก็ได้ให้กรรมสิทธิ์แก่ผู้ถือ เพราะใบเหยียบย่ำมีอายุเพียงปีเดียว และถ้าปรารถนากรรมสิทธิ์ที่ถาวรกว่า ผู้ถือต้องนำไปเปลี่ยนเป็นหนังสือสำคัญอย่างอื่น คือ ใบจอง หรือตราจอง และ ตราแดง

ในประการที่สอง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน ระหว่างผู้ถือ ใบเหยียบย่ำกับผู้ถือใบสำคัญอย่างอื่น ใบเหยียบย่ำเสียเปรียบมาก อย่างเช่นกรณี วิวาทที่ข้าหลวงกรมนามณฑลกรุงเก่า รายงานว่า

...ที่นาที่ได้รับใบเหยียบย่ำจากอุ้งเขาเกอทองที่ ไต่กระทำเป็นฟางเสียค่านามา ทุกปี แต่ไม่รูจะทำประการใดให้ที่นาเป็นสิทธิ์ก็ไต่ แต่ถือใบเหยียบย่ำ พวกที่จับจองไกลเคียงเมื่อจับจองในครั้งแรกนั้น ที่ดินยังเป็นป่าคองพงออ ข้าหลวงไม่อาจจัดตรวจสอบไต่ถวนดีเพียงแต่คาดคะเน ภายหลังที่นาเป็นฟางใหม่ไต่ดินทับ ที่ของผู้ทำก่อน ครั้นมีความถึงต้องรังวัดก็ตกอยู่ในตราจองของผู้ทำใหม่ ๑๐ ไร่ ๑๕ ไร่บาง ซึ่งถ้าจะฟ้องร้องก็ถือว่าใบจองเป็นผู้นะความ ราษฎรก็ไม่รูจะทำประการใด จึงจะไต่ที่นาค้น...

ตราจอง คือ ใบอนุญาตให้ที่เป็นสิทธิ์ แต่เจ้าของที่ดินนั้นต้องทำประโยชน์ ในที่นั้น ถ้าทิ้งที่ดินให้ว่างเปล่า ๓ ปีก็เป็นอันขาดสิทธิ์ ถ้าพิจารณาถึงความมั่นคงของ กรรมสิทธิ์ของตราจองกับใบเหยียบย่ำจะเห็นได้ว่า มีความมั่นคงกว่าใบเหยียบย่ำ แต่อย่างไรก็ตาม จะถือว่าตราจองเป็นหนังสือที่ให้เป็นที่ดินถาวรไม่ได้ เพราะ

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๔.๑/๑๔ แพ้มเก็บ, หน้าสุดท้ายของแพ้ม

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือหลวงโยธาณัติการ ข้าหลวงกรมนามณฑลกรุงเก่า ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรี วันที่ ๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๖๔ - ๘๐.

ถ้าที่ดินว่างเปล่า ๓ ปีติดกัน เป็นอันขาดสิทธิในที่ดินนั้น และที่นาประเภทตราจองและใบเหี้ยมย่ำนี้เข้าใจว่าเป็นประเภทนาเลื่อนลอย (shifting cultivation) ซึ่งเจ้าของอาจทำได้มากในปีหนึ่ง หรือไม่ได้ทำประโยชน์เลยในอีกปีหนึ่ง เพราะเจ้าของอาจพบที่ใหม่ดีกว่า หรือพื้นที่นั้นไม่บริบูรณ์ หรือมีปัญหาเรื่องน้ำ เจ้าของจึงไปทำนาที่อื่นบ้าง และก็กลับมาทำในที่เดิมของคนเช่นนี้ วนเวียนกันไป แต่ก็ไม่แปลกเลยเพราะพื้นที่ ๆ เจ้าของจะขยับขยายยังมีไค้บุกเบิกอีกมาก วิธีนี้จึงใช้ได้และทำกันโดยทั่วไป ดังนั้นกรรมสิทธิ์จึงไม่ถาวรตามไปค้าย และในการเก็บภาษี รัฐบาลจึงต้องเก็บภาษีตามที่ได้ปลูกพืชจริง ๆ โดยการนับคองชัง และจำต้องมีเจ้าหน้าที่เก็บภาษีออกไปวางวัดตรวจสอบคองชังและพื้นที่นาที่ทำการ เพาะปลูกซึ่งไม่แน่นอนทุกปี เช่นกัน ทางกรมภาษีอากรจึงถือว่าไม่เป็นประโยชน์แต่อย่างใดที่จะออกหนังสือถาวรให้แก่เจ้าของ เจ้าของนาฟางลอยจึงถือใบจองเรื่อยไป จนกว่าจะทำที่ ๆ นั้นให้บริบูรณ์จนเป็นนาคูโค จึงถือตราแดงและต้องเสียภาษีค่านาเต็มตามเนื้อที่ที่มี

ตราแดง คือ หนังสืออนุญาตให้ที่เป็นสิทธิ์ถาวร เพราะการทำนาถาวรมากกว่าตราจอง ค้ายผู้ทำนาในที่นั้นตั้งใจจะทำนาในที่นั้นอย่างถาวร เพราะพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำนาได้ผลสม่ำเสมอ เจ้าของจึงทำนา ณ ที่นั้นอย่างถาวรสม่ำเสมอ ดังนั้นกรรมสิทธิ์จึงถาวรไปค้าย โดยเจ้าของตราแดงต้องเสียภาษีค่านาเต็มตามเนื้อที่ที่ได้ระบุไว้ในตราแดงทุกปี ซึ่งจะทำประโยชน์หรือไม่ก็ได้ทำในที่นั้นก็ตาม แต่ก็มีกฎหมายที่ห้ามละทิ้งที่นั้นติดต่อกันนานกว่า ๕ ปี^๒ ตราแดงนี้สามารถจะนำไปขาย โอน จำน่า หรือเปลี่ยนมือได้ เช่นเดียวกับตราจอง แต่สิทธิของตราแดงมั่นคงกว่า บริเวณที่ได้รับ

^๑ ร.แดงกาด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย กฎหมายที่ดิน คำสอนชั้นปริญญาโท มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๔๓ หน้า ๕๖.

^๒ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ คำอธิบายกฎหมาย (โรงเรียนกฎหมาย), หน้า ๒๓.

ตราแดง ไคแก่ บริเวณรอบ ๆ เมืองหลวงเก่า คือ อยุธยา ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ในการปลูกข้าวมานานแล้ว เมืองเหล่านี้คือ อยุธยา ลพบุรี อ่างทอง และสุพรรณบุรี ซึ่งบริเวณดังกล่าว เป็นนาบริเวณนาคูโค่นั่นเอง

แต่ที่น่าสังเกตก็คือ ที่ดินนอกเขตสี่เมืองดังกล่าวนี้ รัฐบาลถือว่าเป็นนาฟางลอยเรื่อยมาจนกระทั่งมีการเปลี่ยนที่ดินในเขตดังกล่าวเป็นนาคูโค ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ทั้ง ๆ ที่ที่ดินในเขตนอกเหล่านี้มีอยู่หลายแห่งที่อาจมีการเพาะปลูกถาวรไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตรอบ ๆ กรุงเทพมหานคร ก็เพราะบางครั้งบางคราวอัตราค่าภาษีต่อไร่บนนาฟางลอยจะสูงกว่านาคูโค รัฐบาลไม่ค่อยเต็มใจที่จะโอนนาฟางลอยเป็นนาคูโค เพราะจะเสียรายได้

โฉนดแผนที่ คือ หนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินทุกประการ โดยจะละทิ้งที่นั้นนานติดต่อกัน ๑๐ ปีไปได้^๑ โฉนดแผนที่เริ่มใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยได้แบบอย่างมาจากของตะวันตก ซึ่งโฉนดแผนที่จะกำหนดขอบเขตของที่ดินอย่างชัดเจน แน่นอนกว่ากรรมสิทธิ์อื่น ๆ ที่กล่าวมา คือ

ในประการแรก โฉนดแผนที่เป็นหลักฐานแห่งกรรมสิทธิ์โดยตรง หาใช่เอกสารที่ฝ่ายการเงินออกให้เหมือน ตราจอง ตราแดง ไม่

ในประการที่สอง ตามกฎหมายการโอนที่ดินจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมีการสลักหลังโฉนดและลงทะเบียน ซึ่งหนังสือสำคัญเก่า ๆ ไม่แน่นอนเท่ากับโฉนดแผนที่^๒

หนังสือสำคัญสำหรับกรรมสิทธิ์ทั้งสามประเภท คือ ใบเหี้ยมย่ำ ตราจอง และตราแดงนั้น เป็นระบบที่โง่กันมาแต่ดั้งเดิม ส่วนโฉนดนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ที่ทำตามแบบของระบบกฎหมายสมัยใหม่ ซึ่งนำแบบมาจากตะวันตก จะเห็นได้ว่าขั้นตอนของกรรมสิทธิ์

^๑ กจร. ร.๕ กษ.๔.๑/๑๔ "ประกาศ และ พ.ร.พ." หนังสือพระยาวางษา-นุประพัทธ์ กราบบังคมทูลในหลวง ๒๘ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๕ หน้า ๑๒.

^๒ หลวงรวิวาทวินิจฉัย (สวัสดิ์) คำอธิบายกฎหมายลักษณะที่ดิน โรงพิมพ์พานิชย์กุลผล พ.ศ. ๒๔๔๗ หน้า ๕๕.

สามชั้นในระบบการจับจองที่ดินนั้นขึ้นอยู่กับว่าบุคคลผู้นั้นถือหนังสือสำคัญประเภทใด ซึ่งสะท้อนวิธีการจับจองที่ดินที่เกษตรกรไทยได้ใช้มาแต่อดีตอย่างเห็นได้ชัด ในขั้นต้นเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ของใบเหี้ยมย่านั้น การจับจองจะทำการชั่วคราว เกษตรกรอาจจะทำการเผาสิ่งที่เขาไม่ต้องการในการบุกเบิก เช่น ต้นไม้ต่าง ๆ และเพาะปลูกในที่ดินนั้น (แย่งชาวเขาในปัจจุบัน) โดยไม่มีจุดประสงค์ที่แน่นอนที่จะทำการเพาะปลูกอย่างถาวร ณ ที่ดินแปลงนั้น ด้วยเหตุว่าการที่รัฐจะมอบที่ดินให้ผู้จับจองเป็นสิทธิ์อย่างถาวรได้ ก็หมายความว่าเกษตรกรคนแรกๆ ที่ไปทำการเพาะปลูกแบบเลื่อนลอยนี้สามารถถือที่ดินเกษตรกรอื่น ๆ ใดทั้ง ๆ ที่ตนอาจจะหมดความสนใจที่จะเพาะปลูกที่แปลงนั้นแล้วก็ได้ เช่นเดียวกันในขั้นตอนที่สอง คือ กรรมสิทธิ์ตราจอง อาจจะสะท้อนเห็นถึงการเพาะปลูกที่ถาวรกว่ากรณีแรก แต่ก็ยังไม่ถาวรพอที่จะหวงห้ามเอาไว้เป็นของตนได้เลย ต่อเมื่อเกษตรกรได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ระบุไว้ ซึ่งถือเป็นหลักฐานที่พิสูจน์ว่าตนต้องการใช้ที่ดินนั้นเป็นประโยชน์อย่างถาวร รัฐจึงจะยอมยกกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้อย่างถาวรโดยการออกตราแดงให้

ในด้านการเก็บภาษีก็เช่นกัน การที่รัฐจะเก็บภาษีอากรที่ดินที่จับจองชั่วคราว โดยที่ผู้จับจองยังไม่มีจุดประสงค์ที่แน่นอนว่าจะใช้ทำประโยชน์อย่างเต็มที่ ดังนั้นถ้ารัฐจะเก็บภาษีที่ดินจากที่ขอจับจองทั้งหมดก็อาจไม่สมเหตุผล และไม่เป็นสัดส่วนกับผลประโยชน์ที่ผู้จับจองได้จากที่ดิน ซึ่งวัดโดยปริมาณต่อซังที่เหลืออยู่หลังจากเก็บเกี่ยวไปแล้ว เพราะฉะนั้นที่ดินที่ผู้ถือกรรมสิทธิ์ในรูปของใบเหี้ยมย่ำ หรือ ตราจองนั้น จะถือเป็นนาฟางลอย และเก็บภาษีที่ดินตามเนื้อที่ที่เพาะปลูกจริง ขณะเดียวกันที่ดินที่ผู้ถือกรรมสิทธิ์ในรูปของตราแดงนั้น ผู้ถือกรรมสิทธิ์จะต้องเป็นผู้พร้อมที่จะใช้ที่ดินนี้ก็เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ ที่ดินเหล่านี้จึงมักจะถือเป็นนาคูโค ซึ่งเก็บภาษีค่านาตามเนื้อที่ทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ในตราแดง ไม่ว่าที่ดินดังกล่าวนี้จะถูกนำไปใช้เพาะปลูกหรือไม่ก็ตาม

จะเห็นได้ว่า ถ้าดูตามรูปแบบที่วางไว้ ระบบการถือครองที่ดินดังกล่าว และภาษีที่ดินที่ผูกพันกับระบบการถือครองนี้ เป็นระบบที่สอดคล้องกับสภาพการเกษตรกรรมของไทยตั้งแต่อดีตมาอย่างดี แต่ทว่าระบบดังกล่าวนี้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นก็คือ ผู้คนที่ต้องการที่ดินมาจับจองที่ดินเพื่อนำไปหาเลี้ยงชีพโดยตรง มิได้มี

ความประสงค์ที่จะนำไปซื้อชายเก็งกำไรเปรียบเสมือนสินค้า เงื่อนไขนี้เป็นสภาพ-
การณ์ในสังคมไทยส่วนใหญ่ก่อนที่จะทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ แต่เป็นที่
น่าสังเกตว่า แม้กระทั่งในสมัยนั้นก็มียุบบางแห่งบางส่วนที่มีได้เป็นไปตามเงื่อนไข
ดังกล่าว เช่น ที่ ๆ เป็นสวนผลไม้ หรือในท้องที่รอบ ๆ นครหลวง ที่ดินเหล่านี้
ได้มีระบบตลาดเข้ามาสอดคล้องมากพอสมควร และเป็นที่น่าสังเกตอีกว่า กรรมสิทธิ์
ในที่ดินเหล่านี้มักจะเป็นกรรมสิทธิ์ถาวร และมีระบบการเก็บภาษีที่แตกต่างไปจากที่นา
ประเภทต่าง ๆ

ครั้นหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงเมื่อประเทศแปรสภาพเศรษฐกิจ คือ จากระบบ
เศรษฐกิจเลี้ยงตัวเอง (self-sufficient) มาเป็นระบบการผลิตเฉพาะอย่าง
ซึ่งต้องอาศัยระบบตลาดเป็นกลไก เงื่อนไขที่กล่าวไว้นั้นก็หมดสิ้นไป สภาพการณ์ที่เคย
เอื้ออำนวยให้ไรระบบการถือครองดังกล่าวนี้ก็หมดสิ้นไปด้วย ถึงกระนั้นก็ตามถ้าหาก
รัฐยังมีกลไกทางการบริหารที่เข้มแข็งพอที่จะติดตาม การใช้ที่ดินของผู้จับจองหลัง
จากที่ออกหนังสือสำคัญไปแล้ว ก็คงยังคงพอที่จะขยายเวลาของระบบการถือครองของ
แบบเดิมไปได้ แต่ทว่ากลไกของรัฐยังอ่อนแออยู่มาก จึงเปิดโอกาสให้มีการซื้อขาย
ผลประโยชน์กันอย่างรุนแรงระหว่างบุคคลฝ่ายตรง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน ดังจะกล่าว
ถึงต่อไป

ข. ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์

จากการที่ไต่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นถึงลักษณะของกรรมสิทธิ์ในแบบต่าง ๆ
และเมื่อพิจารณาดูจะเห็นได้ว่าผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์ที่ดินนั้นมี ๓ พวก คือ รัฐบาล
ในฐานะผู้เป็นเจ้าของสิทธิ์และเป็นผู้ให้สิทธิ์ ผู้ประสงค์จะยึดครองที่ดิน ในฐานะผู้ขอ
รับสิทธิ์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ออกสิทธิ์ให้กับผู้ขอโดยนามของรัฐ และ
เก็บภาษีหรือประโยชน์จากผู้ขอเมื่อนำที่ดินนั้นไปสร้างประโยชน์ ซึ่งผู้เกี่ยวเนื่องทั้ง ๓
พวกนี้ต่างก็มีทัศนะของตนที่แตกต่างกัน คือ

๑. รัฐบาล

รัฐบาลเป็นผู้มีความสำคัญมาก เพราะว่าเป็นผู้ให้สิทธิ์ รัฐบาลเองก็มีผล
ประโยชน์เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินนี้หลายประการ กล่าวคือ กรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นเรื่อง

สำคัญมากของผู้ที่ปรารถนา ดังนั้นการที่รัฐสามารถควบคุมกรรมสิทธิ์ได้ก็เท่ากับรัฐ
 คุมทั้งคนและที่ดินไว้ได้ ซึ่งเป็นผลดีแก่การปกครอง ที่นี้เพราะ
 ปรากฏการณ์ในประเทศอื่น ๆ ซึ่งให้เห็นว่าการมอบที่ดินให้อยู่ในมือของขุนนางมาก ๆ
 นั้นเป็นการทำลายอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ เพราะที่ดินนั้นเมื่อมีมากก็มีกำลัง
 มากด้วย ทั้งกำลังทางเศรษฐกิจของผู้ที่อยู่ในอำนาจ และอำนาจทางการเมือง คือ
 มีคนมาพึ่งพาอาศัยอยู่ในบังคับมาก ซึ่งรัฐจะควบคุมยากมากถ้าเหตุการณ์เป็นเช่นนี้
 ด้วยเหตุนี้เองรัฐจึงไม่ปรารถนาจะยกกรรมสิทธิ์ด้าวไว้ในที่ดินให้แก่ผู้ขอ (ซึ่งผู้ขอต่าง
 ก็ต้องการกรรมสิทธิ์ด้าว) รัฐบาลให้แก่กรรมสิทธิ์ชั่วคราว (ซึ่งจะสังเกตได้ว่าตาม
 ระบบกรรมสิทธิ์แบบเคิม พื้นที่ ๆ ไคกรรมสิทธิ์ด้าวชนิดตราแดงนั้นก็อยู่ในเขต อยุรยา
 ลพบุรี สุพรรณบุรี และอ่างทอง เท่านั้น และที่ปรากฏในปัจจุบัน โฉนดที่ดินสำหรับการ
 เพาะปลูกไคออกให้ไม่ถึงครึ่งของพื้นที่เพาะปลูก) ดังนั้นกรรมสิทธิ์ในที่ดินจึงเป็นหนทาง
 สุกท้ายของรัฐบาลที่เป็นสิ่งที่จะควบคุมในการปกครอง และจากทฤษฎีทางการเมืองปกครอง
 แบบตะวันตกในสมัยนั้นซึ่งเริ่มปรากฏในเมืองไทย คือ การที่รัฐบาลหรือองค์พระมหากษัตริย์
 มีเอกสิทธิ์ควบคุมเรื่องที่ดินแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งผิดกับที่ผ่านมามาก เมื่อเริ่มรัชกาลพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่อำนาจทั้งหลายตกอยู่กับขุนนาง เช่น
 สกลุนานาค เมื่อรัฐบาลมีนโยบายเช่นนี้ จึงนำไปสู่ปัญหาการทะเลาะวิวาทแย่งชิงที่ดิน
 เพราะความไม่แน่นอนของกรรมสิทธิ์ซึ่งไม่ถาวรนั่นเอง

นอกจากผลประโยชน์ทางด้านการเมืองการปกครองแล้ว ผลประโยชน์อีก
 ด้านหนึ่งก็คือ เรื่องรายได้ที่รัฐบาลจะได้จากกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ทาง คือ
 รายได้จากทางตรง และรายได้จากทางอ้อม

---

^๑ เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์ฯ แนวพระราชดำริทางการเมือง
 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "ประวัติศาสตร์และการเมือง"

ในทางตรง ก็คือรายได้จากการเก็บภาษีค่านา ซึ่งเก็บจากผู้ทำนาทุกปี ภาษีค่านานับเป็นรายได้ที่สำคัญยิ่งของรัฐบาล เพราะการทำนาเป็นอาชีพที่สำคัญของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้นถ้ามีนาในโฉนดมากขึ้นก็หมายความว่ารายได้ของรัฐบาลก็จะเพิ่มขึ้นด้วย

ในทางอ้อม ผลประโยชน์ในทางอ้อมของรัฐเกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลส่งเสริมการผลิตให้ดีขึ้น เพราะเมื่อรัฐส่งเสริมการผลิต ทำให้มีการผลิตมากขึ้น นำไปสู่การค้าขายมากขึ้นด้วย เศรษฐกิจของรัฐก็จะดีขึ้น รายได้ของรัฐบาลก็จะมากขึ้น

แต่จากรายได้ทั้ง ๒ ทาง ที่กล่าวมา รัฐให้ความสนใจในผลประโยชน์ทางตรงมากกว่า คือ ในด้านภาษีค่านา แต่ในเรื่องของการเก็บภาษีค่านานี้มีลักษณะต่างกันจากที่นาไร่ตราแดงและตราจอง ทั้งเป็นเรื่องที่ล่าช้าและมักเก็บไม่ได้เต็มที่ ดังนั้นถ้ารัฐบาลต้องการจะได้เงินภาษีค่านาเร็ว ๆ และแน่นอน ก็ควรจะมีมติที่มติทั้งประเทศให้กับผู้มีอำนาจที่จะกระทำการนี้เพียงไม่กี่คน* ดังเช่นระบบเจ้าภาษีนายอากรที่มีมา และกำหนดให้พวกนี้รับเก็บภาษีส่งเข้ารัฐอีกทีหนึ่ง ซึ่งวิธีการนี้รัฐจะได้ภาษีอย่างรวดเร็วและค่อนข้างมาก แต่ก็อาจทำให้การผลิตสินค้าอย่าง ๆ โดยเฉพาะจากเกษตรกรตกต่ำไปไม่มากนักน้อย นอกจากนี้การมอบที่ดินชั้นใหญ่ ๆ ให้บรรดาผู้มีอำนาจผูกขาดนั้น อาจกระทบกระเทือนเป็นภัยต่ออำนาจของรัฐบาลกลางได้ เพราะเป็นการมอบอำนาจเศรษฐกิจและการเมืองไปด้วย ซึ่งจะกลายเป็นแหล่งอำนาจของผู้ผูกขาดนั้นได้ ถ้าจะพิจารณาจากแง่ของการเสริมอำนาจของรัฐบาลกลางแล้ว รัฐบาลน่าจะส่งเสริมชาวนาเล็ก ๆ มาก ๆ อาจถึงขั้นให้กรรมสิทธิ์แก่ชาวนาพวกนี้ได้ แต่รัฐทำเช่นนั้นก็ไม่ได้อีก เพราะ

ในประการแรก รัฐต้องการเงินอย่างมากในการ "พัฒนา" ประเทศ เพราะจากการปฏิรูปประเทศใหม่ในทุกทาง รัฐจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก ซึ่งรัฐมีงบประมาณ

---

* ดังเช่นรัฐบาลในประเทศต่าง ๆ เคยทำมาแล้ว เช่น รัฐบาลสเปนในฟิลิปปินส์ เป็นต้น

ไม่เพียงพอ ดังนั้นถ้ารัฐส่งเสริมชานาเล็ก ๆ มาก ๆ รายได้ของรัฐก็จะตกต่ำคือ
เก็บไม่ได้เต็มที่ และมีระยะเวลาที่ไม่แน่นอนซึ่งผิดกับการมอบที่ดินให้กับผู้ผูกขาดเพียง
เล็กน้อยไม่กี่คน ซึ่งจะไ้เงินเป็นก้อนและในเวลาที่กำหนด

ในประการที่สอง จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงขึ้นครองราชย์ท่ามกลางผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมากเหนือพระองค์เมื่อทรง
พระเยาว์ คือ สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เพื่อกำจัดอิทธิพลอันนั้น
พระองค์และผู้ที่มีความเห็นคล้อยตามกันไม่ว่าจะเป็นเจ้านายหรือขุนนางก็ตาม ได้รวบรวม

รวมกันต่อต้านอำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยาในรูปต่าง ๆ ในการนี้ฝ่ายต่อต้านอาจมีความ
รู้สึกว่าย้ายคนขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจต่างกับฝ่ายสมเด็จพระเจ้าพระยาซึ่งได้สะสมพลัง
ทางเศรษฐกิจมาเป็นเวลานาน ฉะนั้นฝ่ายต่อต้านคงปรารถนาที่จะสร้างสมพลังทางเศรษฐกิจ
ขึ้นมาบ้างคงจะเห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์เป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในท้องที่รังสิตมากราย

ถ้าพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า นโยบายของรัฐดังเลอยู่ระหว่างการมอบที่ดิน
คราวละมาก ๆ ให้กับผูผูกขาดบางคน เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของรัฐ กับการ
ส่งเสริมให้ชานาที่มีที่ดินผืนเล็กผืนน้อย เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจบางส่วน เช่น
ในด้านการผลิตสินค้าโดยเกษตรกรไม่ให้ตกต่ำลงหรือมากขึ้น และเพื่อป้องกันผลเสียทาง
การเมืองบางส่วนถ้าเลือกวิธีที่สอง คือ ให้ชานาที่มีที่ดินผืนเล็กผืนน้อย จะเห็นได้ว่า
กรณีของรังสิตเป็นตัวอย่างของแนวโน้มนแรก คือ การมอบที่ดินมาก ๆ ให้กับผู้มีอำนาจ
(คงจะเห็นได้ชัดในตัวอย่างที่จะอ้างถึงในเรื่องของการจับจองที่ดิน) เพราะเจ้าของ
ที่ดินในเขตรังสิตส่วนใหญ่มีที่ดินจำนวนมาก ๆ ในครอบครอง ส่วนความพยายามของ
รัฐบาลให้มีการหักล้างโครงสร้างทางพงในทั่ว ๆ ไป และวิธีการมอบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน
แบบโบราณ เป็นตัวอย่างของแนวโน้มนที่สอง คือส่งเสริมให้ชานาที่มีที่ดินผืนเล็กผืนน้อย

๕. ผู้ที่จะยึดครองที่ดิน

ผู้ที่จะยึดครองที่ดินเป็นพวกที่ปรารถนาจะไ้ที่ดินเป็นสิทธิ์ การที่จะไ้ที่ดิน
เป็นกรรมสิทธิ์ก็โดยการนำใบเหยียบย่ำ ซึ่งไ้มาครั้งแรก หรือ ตราจองไปเปลี่ยนเป็น
ตราแดง แต่กัด้วยความยากลำบากจึงไ้กล่าวมาแล้วในเรื่องของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกรรม-
สิทธิ์ ในเรื่องของรัฐบาล ไม่จำเป็นต้องกล่าวเลยว่า เพราะเหตุไ้ผู้ที่ปรารถนาจะ

ไค้ที่คินตองการสิทมิถาวร แคว้วิธีการให้สิทมิถองที่คินแบบโบราณ คือในรูปของใบ
 เหยียบย่ำ ทรายอง และทรายแดง เป็นชั้นตอนไปนั้น เป็นการคุ้มครองผลประโยชน์
 ของชวานาเล็ก ๆ ในระยะยาว กล่าวคือ มีการกำหนดอายุของสิทมิถที่จะทำประโยชน์
 ในที่นั้น ถ้าเป็นใบเหยียบย่ำก็ปี ๑ ถ้าเป็นทรายองก็ ๓ ปี ถ้าชวานาไม่ไค้ทำ
 ประโยชน์ในเวลาดังกล่าวก็เป็นอันขาดสิทมิถ ชวานาจึงต้องทำประโยชน์ในพื้นที่
 ของคนทุกปี หรือถ้าไม่ทำจริงจังก็เพียงให้มีร่องรอยของการใช้ประโยชน์ในที่นั้น
 การบังคับให้มีการเพาะปลูกนั้นป้องกันการจับจองที่ดินแปลงใหญ่ ๆ บ้างไม่มากก็น้อย
 แต่การให้ที่ดินแบบนี้ในสังคมหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงนั้น ที่คินมีราคาซื้อขายกันได้ จึงเป็น
 ปัญหา ทั้งนี้ก็เพราะความอ่อนแอของใบสำคัญของที่คิน คือ ใบเหยียบย่ำ ซึ่งไม่มีความ
 แน่นอน เมื่อรัฐบาลให้แต่กรรมสิทธิ์ชั่วคราว จึงเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องคอยตรวจสอบ
 ว่ากรรมสิทธิ์ชั่วคราวประเภทใด ที่ไหนหมดอายุไปแล้ว และประเภทใดและที่ไหนยังมีอยู่
 รวมทั้งจะต้องป้องกันการให้กรรมสิทธิ์ซ้ำซ้อนด้วยกัน แต่ความเป็นจริงรัฐมิไค้ทำสิ่ง
 เช่นว่านี้ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือปัญหาการแย่งชิงที่ดินของผู้ที่จะยึดครองที่ดินจึงเกิดขึ้น ดังที่จะ
 ไค้กล่าวในตอนท้ายของบทนี้

๓. เจ้าหน้าที่ของรัฐบาล

ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่กล่าวถึงนี้ ไค้แก่พวกที่เกี่ยวข้องกับกรรมสิทธิ์
 ที่คิน คือ ข้าหลวง เสนา นายอำเภอ และกำนัน ซึ่งพวกนี้มักจะมีผลประโยชน์ที่คิน
 และพวกพ้องจะได้รับค้ำยมีช่องทางโดยที่รัฐบาลกำหนดอยู่แล้ว เจ้าหน้าที่ออกกรรมสิทธิ์
 ที่คินจะทำหน้าที่เก็บภาษีหรือประโยชน์ที่เกิดจากที่คินนั้นด้วย ดังนั้นชั้นตอนหรือความ
 สัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงแบ่งไค้เป็น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับเจ้าหน้าที่ของรัฐคนหนึ่ง
 และความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับผู้องขอสิทมิถอีกคนหนึ่ง ซึ่งปรากฏออกมา
 ว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลุ่มนี้เป็นพวกที่สามารถดักดวงผลประโยชน์จากความสัมพันธ์
 ดังกล่าว

ก. ระหว่างรัฐบาลกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยออกมาในรูปของภาษีคานา
 รัฐบาลจะแบ่งผลประโยชน์จากการเก็บภาษีคานาให้แก่ผู้ที่ทำหน้าที่เก็บภาษีซึ่งประกอบ
 ด้วย ข้าหลวง เสนา นายอำเภอ กำนัน ซึ่งก็เป็นตำแหน่งที่ออกหนังสือสำคัญ ดังนั้น

ถ้าเงินภาษีค่านายิ่งเก็บได้มากเท่าไร ผลประโยชน์ที่เจ้าหน้าที่รัฐบาลเหล่านี้จะได้อาจยิ่งมีมากขึ้น เพราะรัฐบาลแบ่งเป็นผลประโยชน์ให้แก่เจ้าหน้าที่เก็บภาษีในอัตราร้อยละ ๕ ของเงินค่านายิ่งที่เก็บได้สำหรับแขวงกรุงเทพฯ ส่วนในหัวเมืองอื่น ๆ กำหนดไว้ร้อยละ ๕ (โดยให้กำนันร้อยละ ๓ นายอำเภอร้อยละ ๒)^๑ ถ้าจะพิจารณาใน พ.ศ. ๒๔๔๘ รัฐบาลคาดว่าจะได้รับเงินค่านายิ่งประมาณ ๓.๗ ล้านบาท^๒ ดังนั้นเมื่อคิดเป็นผลประโยชน์ที่เจ้าหน้าที่จะได้รับนับว่าไม่น้อยเลย

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับผู้จับจองที่ดิน เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นระเบียบของลักษณะกรรมสิทธิ์แบบเก่า ซึ่งใบสำคัญก็มีเพียงแต่ตราประทับกันว่าถูกต้อง จึงเป็นการง่ายที่เจ้าหน้าที่จะเรียกร้องผลประโยชน์จากผู้ขอจับจองที่ดิน และถ้าผู้ขอจับจองต้องการที่ดินมาก ประโยชน์ที่เจ้าหน้าที่จะได้รับก็คงจะมากด้วย ในบางครั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐเองก็แบ่งปันผลประโยชน์ในหมู่พรรคพวกของตน เช่น ที่ดินบริเวณโค ยังไม่มีผู้รับใบสำคัญ บรรดาเจ้าหน้าที่ก็จะทำใบสำคัญจับจองที่ดินให้กับพวกของตน ดังเช่น ราชพระวาทีบุตรเทศปลอมโฉนดที่ดินจำนวนมากบริเวณคลองแสนแสบ โดยเจ้าเมืองได้ประทับตราว่าเป็นโฉนดถูกต้อง โดยจะรู้หรือไม่รู้ว่าเป็นโฉนดปลอมหรือเปล่าเราไม่ทราบ ซึ่งถ้าเจ้าเมืองรู้ก็นับว่าเป็นการเบียดบังผลประโยชน์แก่พวกของตน

กระบวนการจับจองและไต่มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

หลังจากไต่กล่าวถึงเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินและลักษณะของกรรมสิทธิ์แล้ว เรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกันและจำเป็นต้องศึกษาต่อไปก็คือ เรื่องกระบวนการจับจองที่ดิน ซึ่งเรื่องนี้จะไต่กล่าวถึงการจับจองและการไต่มาของคน ๒ กลุ่ม คือ ผู้เป็นเจ้าของที่ดิน

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๓.๕/๓๕ หนังสือกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลในหลวง ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๕๔.

^๒ กจช. ร.๕ กษ.๓.๕/๓๕ แพ้มเดียวกัน.

ที่เป็นชวานา และผู้มีโชชวานา ซึ่งพวกที่มีโชชวานาอาจแบ่งต่อไปได้อีก ๒ พวก คือ พวกที่ชुकคลอง และ พวกเล่นที่ดิน

ก. พวกที่มีโชชวานา คือ พวกที่มีที่ดินแต่ตนเองมิได้ตั้งใจมีอาชีพโดย การทำนา ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ พวกชुकคลองเอกชน และ พวกเล่นที่ดิน

ก.๑ พวกชुकคลองเอกชน

การที่เอกชนชुकคลองนั้นมีจุดประสงค์ในการชुक ๒ ประการ คือ ประการแรก ผู้ชुकประสงค์เพื่อจะให้คลองนั้นเป็นสาธารณประโยชน์แก่มหาชน และประการที่สอง ผู้ชुकประสงค์เพื่อจะได้ประโยชน์แก่ตน คือ ต้องการที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง และเก็บเงินค่า ธรรมเนียมเรือที่ผ่านไปผ่านมาในคลองนั้น^๑ แน่นอนจุดประสงค์แรกนั้นเป็นที่ผู้ชुकคลอง อ้างกับรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา แต่เราไม่ควรจะมองข้ามจุดประสงค์ที่สองที่มีบทบาทไม่น้อยไปกว่า ถึงแม้จะมีการกล่าวถึงน้อยกว่า เพราะผู้ชुकคลองหวังจะได้กำไรจากการขาย ที่ดิน ๒ ฝั่งคลองซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ชुक ดังนั้นผู้ชुकคลองจำเป็นต้องพยายามชुकคลอง ให้ยาวเพื่อจะได้เนื้อที่สองฝั่งคลองให้มาก และรีบทำการจำหน่ายพื้นที่ที่นำไปถึงให้เร็ว ที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้เป็นทุนสำหรับการชुकคลองระยะต่อไป สำหรับทุนในการ ชुकคลองนั้นเอกชนมีวิธีการหาทุนได้หลายวิธี คือ

๑. ทุนของตนเอง ไม่ปรากฏว่าการชुकคลองเอกชนสายใดใช้ทุนของตนเอง ทั้งหมด แต่ผู้ชुकจะต้องมีทุนของตนเองบ้างพอสมควร เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเมื่อเริ่มการ ชुकคลอง และถึงคงไม่มีผู้ใดจะนำเงินมาก ๆ มาลงทุนเช่นนี้ ซึ่งผู้ชुकคลองอาจใช้วิธี ต่อไปนี้ คือ

๒. ทุนที่มาจากการเก็บเงินค่าชुकคลองล่วงหน้าจากผู้ที่จะซื้อ หรือ การออกทุนร่วมกันของผู้ต้องการที่ดินกับผู้ชुकคลอง กล่าวคือ เมื่อจะมีการชुकคลอง ผู้อำนวยบริการชुकจะประกาศแก่ราษฎรว่าผู้ใดสนใจจะได้ที่ดิน เมื่อมีผู้ประสงค์เช่นนั้นแล้ว

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๕.๑/๖ ร่างประกาศว่าด้วยผู้ที่จะชुकคลองนาต่าง ๆ

ทางผู้ชุกคลองจะเก็บเงินช่วยชุกคลองก่อน ซึ่งแล้วแต่จะกำหนดว่าไว้ละเท่าไร เมื่อ
คลองชุกผ่านที่นั้นก็แบ่งที่กินตามที่ได้จ่ายเงินหรือแสดงความจำนงไว้ ซึ่งวิธีนี้ก็
เหมือนกับช่วยกันออกเงินชุกคลองนั่นเอง คลองที่ดำเนินการมาเช่นนี้มี คลองพระยา-
บรรรภา คลองพระราชากิมล เป็นต้น ในบางครั้งเรื่องทุนเช่นนี้ก็มักมีปัญหาและหนทาง
ที่พอจะรวมได้ คือ

๓. ทุนที่ได้จากการกู้ยืม การกู้ยืมเท่าที่ปรากฏเพื่อใช้ในการชุกคลองนั้น
เป็นการกู้ยืมจากรัฐบาล หรือผู้ที่มีทุนมาก ๆ เช่น พระยาบรรรภา กู้เงินรัฐบาล ๓,๕๐๐ -
๔,๐๐๐ บาท (๔๐ - ๕๐ ชั่ง) เพื่อใช้ในการชุกคลอง หรือบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
โดยพระปฏิบัติราชประสงค์ กู้เงินในนามของพระศรีพัชรินทราบรมราชินี จากพระคลัง
มหาสมบัติ เป็นเงิน ๓๓๐,๐๐๐ บาท ในการซื้อเครื่องจักรชุกคลอง^๑ เป็นต้น

ในระบบกรรมสิทธิ์เดิมนั้น รัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชนทำการชุกคลองได้
โดยรัฐยอมยกที่ดินสองฝั่งคลองให้เป็นสิทธิ์แก่ผู้ชุกคลองนั้น ดังได้กล่าวมาแล้ว
กรรมสิทธิ์ที่รัฐบาลให้กับผู้ชุกคลองเอกชนนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ที่ต่างไปจากเอกชนธรรมดา
กล่าวคือ กรรมสิทธิ์ที่รัฐบาลให้กับผู้ชุกคลองนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของตราจอง แต่เนื่องจาก
ผู้ชุกคลองเอกชนเป็นพวกที่ต้องการการขายจำหน่าที่ดินและมักจะเป็นรูปของหุ้นส่วนบริษัท
ดังนั้น กรรมสิทธิ์ที่รัฐบาลให้จึงมีได้กำหนดอายุ ๓ ปี ของตราจองนั้น ดังที่ปรากฏเป็น
กฎหมาย แต่กลับเป็นไปตาม "สัมปทาน" ที่ได้ตกลงกันระหว่างรัฐบาลกับผู้ชุกคลอง
เอกชน ดังเช่น บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม ซึ่งมีสัมปทาน ๕๕ ปี^๒ ในทุ่งรังสิตที่จะ
จำหน่าที่ดินนั้น หรือในกรณีที่กรมพระนราธิปาทรงร้องขอรัฐบาลชุกคลอง ก็ทรงร้องขอ

^๑ กจช. ร.๕ ค.๕๕.๒/๕๓ เรื่องพระปฏิบัติยืมเงินแผ่นดินใช้ในการชุกคลอง
ของบริษัท ๑๘ มีนาคม ๒๔๓๘.

^๒ กจช. ร.๕ กษ.๘.๔/๑ หนังสือพระราชทานพระบรมราชานุญาตชุกคลอง
 หน้า ๕.

เวลา ๘ ปี^๑ หรือคลองพระยาบรรมภา ซึ่งเริ่มขุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ปรากฏใน
เวลาอีก ๗ ปี ต่อมาก็ยังปรากฏว่าบุตรร้องขอขุดคลองต่อซึ่งค้างไว้^๒ ดังนั้นอาจกล่าว
ได้ว่ากรรมสิทธิ์ของผู้ขุดคลองเอกชนนั้นมั่นคงมาก แต่จำกัดด้วยเวลาที่ได้ตกลงกับ
รัฐบาล ซึ่งก็แล้วแต่ผู้ขุดคลองจะใช้นั้นทำอะไร แต่ก่อนหน้าที่ลักษณะสัมปทานจะเกิด
ขึ้นกับผู้ขุดคลองในรูปบริษัทนั้น คือ ก่อนบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ใน พ.ศ. ๒๔๓๑
ผู้ขุดคลองเอกชนที่พบนั้นจะ ได้สิทธิในรูปของตราจองดังเช่น คลองดำเนินสะดวก ที่ขุด
โดย สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงว่า

... เห็นว่าเรื่องที่ทิ้งไว้เช่นนี้ก็มิอยู่ในกฎหมาย ถ้าทิ้งไว้เกินกว่า ๓ ปี ก็เป็น
ขาดจง อนุญาตว่าจะจัดการตามกฎหมายนั้น แต่งเจ้าพนักงานให้ออกตรวจ
สืบพยานให้โดยหลักฐานว่าที่ใดทิ้งมากกว่า ๓ ปี ประกาศเอาคืนเป็นที่หลวงแล้ว
เปิดให้ราษฎรจับจองไป ก็คงจะมีคนเขาอยู่เต็มตลอดคลองนี้ แต่การที่ทำเช่นนั้น
จะเป็นการรุนแรงเกินไป เห็นว่าทางอย่างอื่นยังมีดีกว่า...^๓

ซึ่งตามที่กล่าวมาแล้วถึงกรรมสิทธิ์ ๓ ปี ถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ชนิดตราจอง

การที่รัฐบาลให้ความมั่นคงแก่บริษัทเอกชน หรือเอกชนทำการขุดคลอง
เพราะการขุดคลองและจำหน่ายที่ดินสองฝั่งคลองนั้นมีประโยชน์ที่จะทำให้เสร็จสิ้นได้
โดยเร็ว หรือภายในระยะเวลาอันสั้น และการที่รัฐบาลยินยอมให้กรรมสิทธิ์ในลักษณะดังกล่าว
รัฐก็มีผลประโยชน์ที่จะได้ คือ

^๑ กจข. กษ.ใหม่ กรมคลอง แพ้ม ๒ เรื่องที่ ๘ ตอนที่ ๑ หนังสือกรมหมื่น
นราธิปประพัน์พงษ์ กราบบังคมทูลในหลวง วันที่ ๑๔ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๗ เรื่องพระยาบรรมภาสิงหนาท (เจ๊ก) ขอพระบรม
ราชานุญาตขุดคลองนา ตำบลหลังเกาะใหญ่ไปออกแม่น้ำสุพรรณ มีเรื่องต่อมาจนถึง
พระยาบรรมภา (ปี๋) บุตรทำการต่อ (ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๑๘)

^๓ กจข. ร.๕ ม.๒.๑๔/๕๓ หนังสือกรมหมื่นคำรงราชานุภาพ ถึง พระยาสฤงค์
๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๗.

ประการแรก รัฐไม่ต้องการลงทุนชุกคลองเอง ซึ่งเป็นเรื่องที่ยุ่งยากพอควร
เท่ากับรัฐขยายพื้นที่การเพาะปลูก โดยอาศัยทุนของเอกชน

ประการที่สอง รัฐยังได้ผลตอบแทนโดยตรงจากผู้ชุกคลองเอกชนที่เรียกว่า
"คานากหลวง" ซึ่งก็อยู่ในอัตราที่จะตกลงกัน ดังเช่น บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
ทำสัญญาให้คานากหลวงในอัตราร้อยละ ๕๐ แม้ว่าในทางปฏิบัติบริษัทจะไม่ส่งเลย
หม่อมเจ้าวัฒนาภิบาลพวกชุกคลองก็ขอแบ่งกำไรเป็นคานากหลวงร้อยละ ๕๐^๑ หรือ
พระเจ้าอนงยาเซอ กรมหมื่นนคิสรอุดมเดช กับพวกก็จะขอแบ่งกำไรเป็นคานากหลวง
ร้อยละ ๕๐ เช่นกัน^๒ หรือในสัญญาของคลองพระราชพิมลก็ถวายคานาร้อยละ ๕๐
เช่นกัน^๓ ในทางอ้อมเมื่อผู้คนเข้าไปตั้งทำนาเท่ากับเพิ่มผลผลิตมากขึ้น รัฐก็ได้เงิน
ภาษีมากขึ้น เมื่อเศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น รายได้ของรัฐก็คงจะมากขึ้นด้วย แต่
อย่างไรก็ตามรัฐเองก็ไม่แน่ใจนัก เพราะการเก็บคานาแบบเดิมเป็นวิธีที่ช้าและไม่แน่นอน
นอน รัฐจึงปล่อยให้ระหว่างการมอบที่ดินให้เอกชนรายใหญ่ค่าเป็นค่ากับการส่งเสริม
ชานากอຍ ๆ บุกเบิก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ากรรมสิทธิ์ที่รัฐให้กับเอกชนชุกคลองเป็นกรรมสิทธิ์ชนิด
ตราจอง แต่เมื่ออยู่ในสัญญาที่ตกลงกัน สิทธิของผู้ชุกคลองจะเป็นการผูกขาดมั่นคง
แต่เมื่อผู้ชุกคลองขายที่ดินใหญ่ซื้อ ผู้ซื้อก็จะรับกรรมสิทธิ์ชนิดตราจองดังที่รัฐบาลให้
และก็กลับมาใช้ระเบียบของตราจองตามกฎหมาย คือ ต้องทำที่ดินนั้นให้มีประโยชน์
ใน ๓ ปี

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๕.๕/๓ หนังสือพระยาภาสกรวงศ์ ที่เกษตราธิบดี หล
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๕.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๕.๓/๓ หนังสือพระยาภาสกรวงศ์ หล กรมหมื่นสมมต-
อมรพันธุ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๕.

^๓ กจข. ร.๕ กษ.๕.๕/๓ หนังสือพระยาภาสกรวงศ์ หล กรมหมื่นสมมต
อมรพันธุ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๕.

ในบริเวณที่เอกชนชุกคลงนั้น ปรกติมักจะมีผู้บุกเบิกตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่ก่อนแล้ว แต่คงมีอยู่น้อย เพราะยังไม่มีเส้นทางนำ พวกที่ตั้งอยู่ก่อนพวกนี้อาจถือกรรมสิทธิ์ชนิดโบเหยียบย่ำ หรือไม่มีหนังสือสำคัญใด ๆ เลย ซึ่งก็ล้วนแต่มีกรรมสิทธิ์ที่ไม่ถาวรอย่างมาก ซึ่งเจ้าของคิมนั้นคงเห็นว่าไม่จำเป็นเลยในเวลานั้น ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นพวกที่เสียเปรียบมาก เพราะในการชุกคลงเอกชน รัฐมอบที่ดินสองฝั่งคลองให้เป็นสิทธิ์แก่เจ้าของ ส่วนที่ ๆ มีตราจอง ตราแดง นั้น รัฐห้ามผู้ชุกคลงยึกเอามาเป็นทรัพย์สินของตน ถ้าจะแลกเปลี่ยนกันก็ให้ตกลงกันเอาเอง ส่วนผู้ถือโบเหยียบย่ำ ถ้าจะทำในที่คิม ต้องเพิ่มค่าชุกคลงให้กับผู้ชุก ซึ่งก็คือ ซื้อที่ดินของตนเองกลับคืนมานั่นเอง และถ้าผู้ถือโบเหยียบย่ำไม่ยอมเมื่อถูกฟ้องร้อง ผู้ถือโบเหยียบย่ำไม่ยอมเมื่อถูกฟ้องร้อง ผู้ถือโบเหยียบย่ำเป็นฝ่ายแพ้ตามกฎหมาย ซึ่งในกรณีนี้อาจกล่าวได้ว่ารัฐคุ้มครองกรรมสิทธิ์ของผู้ที่อยู่คิมน้อยมาก ทั้งนี้เพราะรัฐไคมอบอำนาจและสิทธิเกือบจะเด็ดขาดให้กับผู้ชุกในเวลาที่ย่ำกักไป ดังที่รัฐบาลไคหยิบยกปัญหานี้ขึ้นมาพิจารณาว่า

๖. ประการหนึ่งตามแบบที่อนุญาตแล้วเช่นนี้ บริษัทที่มีอำนาจมากเกินไปควรจะต้องแก้ไขใหม่ อีกประการหนึ่งนั้น บริษัทกะสายน้ำลำคลองที่จะเดินหลีกน้ำพาฟางโดยที่สุดซึ่งจะหลีกไค เพราะเขาไคประโยชน์อันใด และบริษัทไคก็คิดถึงน้ำพาฟางอันอยู่ไคที่บริเวณซึ่งบริษัทชุกคลง ว่าจะไคน้ำก็ฤจะเสียประโยชน์อย่างไรบ้าง คิดแต่ประโยชน์ของบริษัทส่วนเดียว...

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ ตามกฎหมาย ผู้จับจองคิมเป็นฝ่ายแพ้แต่ถ้ามีการฟ้องร้องกัน เพราะความเข้าใจของผู้จับจองต่างไปจากความเข้าใจของกฎหมาย ซึ่งเป็นหนทางเสียเปรียบของผู้จับจองก่อน

กจช. กษ.ใหม่ กรมคลงส่วนตำแหน่ง เล่มที่ ๑ เรื่องที่ ๑ ตอนที่ ๕ - ๓
พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ถึง เจ้าพระยาเทเวศร์
วงษ์วิวัฒน์ ๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๕๐.

ตัวอย่างที่สามารถนำมาใช้แสดงถึงการไม่เหลียวแลต่อผลประโยชน์ของ
ผู้บุกเบิกที่มาก่อน จะเห็นได้จากกรณีพลตระเวร (ตำรวจ) ใช้กำลังรุนแรงกับผู้
โดนคลุมรอยคดีพระวาติคบรเทศ ซึ่งรัฐบาลไม่ได้รับรู้ช่วยเหลือผู้ที่ถูกหลอกลวง
ซึ่งมาตั้งทำนาแต่เดิม หรือจากความเห็นของเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ เสนาบดี

... คลองสายใหม่ ๆ นี้ก็ไม่เห็นจะมีประโยชน์อะไรสำหรับราษฎรเหล่านั้นจะ
เป็นประโยชน์อยู่ก็แต่สำหรับบริษัทจะโคเอาที่ดินของราษฎรซึ่งเป็นผู้ยากจน
เฉื่อยใจ หรือเรียกเงินเอาแพง ๆ ราษฎรจะตองเสียเงินสำหรับการทำงาน
ซึ่งเป็นประโยชน์แก่เขาก็เห็นว่าควรอยู่ ไม่มีธรรมเนียมที่บริษัทจะมีอำนาจ
เรียกเงินจากราษฎร ถึงแมการนั้นจะเป็นประโยชน์สำหรับราษฎรเหล่านั้น
แต่ยิ่งจะช้ารายกว่า เมื่อรัฐบาลจะบังคับให้ราษฎรเสียเงิน หรือขับไล่เขาออก
จากที่ดินของเขาสำหรับบริษัทซึ่งโคชुकคลองขึ้นโดยไม่มีประโยชน์สำหรับราษฎร
เหล่านั้น แลbungที่กลับทำให้ราษฎรเหล่านั้นรับความเสียหายไปโดยชुकคลองไป
ในที่นาของเขาบาง แลทำให้เขาของเขาซึ่งกำลังงาบอยู่นั้น เสียโดยมิได้เสีย
ค่าเสียหายให้เขา...

จากที่ไต่กล่าวมา จึงเห็นว่าผู้ชुकคลองเอกชนเป็นพวกที่ได้เปรียบและจาก
บทที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า ผู้ชुकคลองเอกชนสามารถชुकคลองและเป็นเจ้าของมี
จำนวนร้อยละ ๕๘ ของพื้นที่มณฑลต่าง ๆ ที่คลองสายต่าง ๆ ผ่าน คือ มณฑลกรุงเทพ
มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครชัยศรี และมณฑลปราจีนบุรี และพื้นที่ของคลองเอกชนคิด
เป็นร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ที่ขยายตัวโดยการชुकคลอง ดังนั้นจึงนับว่าผู้ชुकคลองเอกชน
มีบทบาทไม่น้อยเลยในการขยายพื้นที่เพาะปลูก รวมทั้งเป็นเจ้าของในที่ดินนั้นด้วย
ซึ่งสร้างความร่ำรวยมาให้แก่ผู้ชุกรายต่าง ๆ

ก.๕ พวกเล่นที่ดิน

พวกเล่นที่ดินนี้มีไชชวานา และก็มีโคค้าเป็นการลงทุนชुकคลองด้วยตนเอง
แต่สนใจในการซื้อขายและทำที่ดินนั้นให้มีประโยชน์ในค่านต่าง ๆ เพราะที่ดินมีราคา

และก่อให้เกิดผลผลิตข้าว ดังนั้นจึงเป็นที่ต้องการของชาวนาโดยทั่วไป กลุ่มเล่นที่คินเมื่อเล็งเห็นผลดังกล่าวก็ได้ดำเนินการซื้อขายที่คินขึ้น ซึ่งกลุ่มพวกเล่นที่คินมีทุนพร้อมที่จะมีที่คินมาก ๆ มาครอบครองไว้ พวกเล่นที่คินได้แก่ บรรดาเจ้านาย ขุนนาง และผู้มีทุนทรัพย์ซึ่งพวกนี้มีหนทางที่จะไต่ที่คินมาหลายวิธี คือ

๑. การซื้อ - ขายที่คิน
๒. การจับจองที่คิน
๓. การได้รับพระราชทานที่คิน

๑) การซื้อ - ขายที่คิน

การซื้อขายที่คินนั้นจะซื้อได้จากผู้ที่คินอยู่แล้วประการหนึ่ง และซื้อที่คินจากเอกชนผู้ซุกคลองอีกประการหนึ่ง การที่พวกเล่นที่คินสามารถซื้อที่คินได้รวดเร็วกว่าชาวนาธรรมดา เพราะคนกลุ่มนี้มีหูตากว้างขวางรู้ถึงความเคลื่อนไหวว่าที่ใดจะมีการซุกคลองและประกอบกับทุนที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่ผู้ชายที่คินย่อมจะพิจารณาผู้มีทุนรอนก่อน เพราะนั่นคือ การไต่เงินซึ่งเป็นจุดประสงค์ของการซุกคลองถึงแม้การไต่เงินเป็นจุดประสงค์ของการซุกคลองก็ตาม เงินของชาวนาก็เป็นเงินเหมือนกัน แต่ว่าการจำหน่ายที่คินคราวละร้อยไร่ พันไร่นั้นสะดวกสบายกว่า ความวุ่นวายน้อยกว่า โสฬัยก็น้อยกว่า และที่สำคัญที่สุดก็คือรวดเร็วกว่าที่จะแบ่งขายเป็นรายย่อย ๆ เช่น ๕๐ ไร่ ๓๐ ไร่ ผู้ซุกคลองจึงชอบที่จะขายที่คินให้แก่พวกเล่นที่คินเหล่านี้ พวกนี้ก็เปรียบเสมือนพ่อค้าขายส่ง คือซื้อที่คินคราวละมาก ๆ แล้วย่นมาแบ่งขายคราวละเล็กละน้อยในราคาที่สูง ซึ่งจะไต่กำไรมากกว่า และการที่ผู้ซุกคลองระบายที่คินข้างคลองออกไปไต่มากเท่าไร นั่นก็หมายถึงทุนที่จะไต่คินอย่างรวดเร็วก็ย่อมเกิดขึ้น เพื่อจะได้ซุกคลองต่อไปอีก มีผู้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว โดยพิจารณาความรู้สึกจากกรมพระนราธิปฯ ซึ่งเป็นบุคคลหนึ่งที่เป็นพวกที่มีทุนรอนในเรื่องการซื้อขายที่คินว่า

...อนึ่งการที่คิดว่าซุกคลองให้ชาวนา ไต่ซื้อที่นาถูก ๆ ตั้งทำนานั้นเป็นลัทธิแก้วาคำพูดฤาความคิด แต่ทางที่เป็นไปตามธรรมดาอันเป็นไปอย่างอื่น ผู้มีทรัพย์

ยอมทราบและยอมหาทุนซื้อที่นาโคกก่อน ชาวนาไม่ใคร่ทราบเรื่องไม่มีเงิน
สตซื้อโคเอง...

การซื้อขายที่ดินที่ใหญ่โตก็คือ การซื้อขายที่ดินในบริเวณทุ่งรังสิต ซึ่งปรากฏ
หลังจากการชุกคลองแล้วว่าที่ดินกว่าร้อยละ ๕๐ ในบริเวณนี้เป็นของพวกเล่นที่ดิน
ซึ่งมีทั้งซื้อจากบริษัทชุกคลองและที่จากซื้อขายกันเองจากเจ้าของที่ดินรายอื่น ๆ ซึ่งใน
เวลาดังกล่าวการซื้อขายที่ดินคงมิได้มีปรากฏที่รังสิตที่เดียวคงปรากฏทั่วไป ยิ่งคลองที่
ทำการชุกโดยเอกชน ซึ่งแม้แต่ในกรุงเทพฯเองก็เกิดขึ้น ดังรายงานของบริษัทชุกคลอง
แลคุณาสยามว่า

...เป็นเคราะห์ของบริษัทที่ว่าอยู่มา เกิดมีคนกรุงเทพฯลงทุนซื้อที่นาจากบริษัท
ไวคนละมาก ๆ มีใจว่าจะทำนาเอง หวังว่านาจะเป็นสิ่งมีราคาในเบื้องหน้า
ควยในกาลสมัยหนึ่ง มีคนซื้อที่เก็บไว้นานก็ขายกันไคราคาสูง เล่นซื้อเล่นขาย
กันเช่นนี้ในพระมหานคร แลก็ลามไปจนถึงทุ่งรังสิตควย...

เพราะราคาที่ดินสูงขึ้นเสมอ ดังนั้นการซื้อขายที่ดินจึงเป็นการค้าอย่างหนึ่ง
ที่ให้กำไรอย่างงามแก่พวกเจ้าของที่ดิน ทำให้เจ้าของที่ดินเข้ามาจับบทบาทต่อการผลิต
ข้าวและชาวนา ถึงแม้ในปัจจุบันตัวอย่างเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ ที่พบในโฉนดที่ดินของ
บริษัทชุกคลองแลคุณาสยาม^๓ ไค่แก่

^๑ กจข. กษ.ใหม่ กรมคลอง แผ่น ๒ เรื่อง ๘ ตอนที่ ๑ หนังสือกรมหมื่น
นราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลในหลวง ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘.

^๒ กจข. ร.๖ กษ.๕/๔ เล่ม ๑ "บริษัทชุกคลองแลคุณาสยาม ชุกทุ่งนครนายก"
พงษาวดารของบริษัท หน้า ๗๗.

^๓ พ.ศ. ๒๔๔๒ ที่มา : กษ.ใหม่ แผนกบริษัทชุกคลองส่วนเบ็ดเตล็ด แผ่น ๑
เรื่อง ๒ หนังสือพระปฏิบัติราชประสงค์ ถึง พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ ๑๘ กันยายน
ร.ศ. ๑๑๘.

พ.ศ. ๒๔๕๑ ที่มา : กษ.ใหม่ แผนกกรมคลอง แผ่น ๕๔ เรื่องที่ ๕๒๔.

	พ.ศ.	มี	ไร่	ไร่
ม.ร.ว.สุวพรรณ สนิทวงศ์	๒๔๔๒	มี	๒,๓๓๔	ไร่
	๒๔๕๑	มี	๑๐,๓๑๓	ไร่
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวดี	๒๔๔๒	มี	๔,๓๖๔	ไร่
(เกษมศรี)	๒๔๕๑	มี	๕๐,๐๑๕	ไร่
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร	๒๔๔๒	มี	๑๐,๕๖๕	ไร่
(คัคณางค์)	๒๔๕๑	มี	๕,๒๒๕	ไร่
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์	๒๔๔๒	มี	๑๑,๒๕๕	ไร่
(วรวรรณ)				
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นสรรพศาสตร์ศกกิจ	๒๔๔๒	มี	๘,๕๐๐	ไร่
(ทองแถม)				
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์	๒๔๔๒	มี	๓,๖๕๘	ไร่
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์	๒๔๔๒	มี	๖,๕๕๐	ไร่
พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นอดิศร์อูมเดช	๒๔๔๒	มี	๒,๖๓๐	ไร่
(สุขสวัสดิ์)	๒๔๕๘	มีไม่ต่ำกว่า	๔,๕๕๓	ไร่
เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์	๒๔๔๒	มี	๑,๕๑๔	ไร่
(ม.ร.ว.สท้าน สนิทวงศ์)				
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี	๒๔๔๒	มี	๔,๐๕๐	ไร่
พระยาสุเรนทร	๒๔๔๒	มี	๖,๘๐๐	ไร่

จำนวนนา ๔,๕๕๓ ไร่ เป็นการประมาณจากการฟ้องร้องของกรมสรรพากร ใน โจทก์ กับกรมหมื่นอดิศร์ฯ จำเลย ซึ่งคานาคางระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๕๗ รวม ๕ ปี เป็นเงิน ๒๒,๓๕๘ บาท ๕๐ สตางค์ ซึ่งถัวเฉลี่ยปีหนึ่งราว ๔,๕๕๗ บาท ถ้าเสียภาษีไร่ละบาทก็จะไม่ต่ำกว่า ๔,๕๕๗ ไร่

(กจข. ร.๖ ค.๑๒.๒/๕ หนังสือกรมหลวงอดิศร์อูมเดช กราบบังคมทูล ในหลวง ๒ ตุลาคม ๒๔๕๘)

การที่เจ้าของที่ดิน มีที่ดินมากขึ้น หรือน้อยลงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๕๑ นั้น อาจเพราะมีการขายไป หรือบางรายซื้อเพิ่มขึ้น ซึ่งในเอกสารที่อ้างอิงนี้มีปรากฏรายนามเจ้าของที่ดินอยู่ การที่คนสนใจการซื้อขายหรือการมีที่ดินเป็นเพราะที่ดินให้ผลตอบแทนคุ้มค่า กล่าวคือ ถ้าซื้อนาไร่ละ ๔ บาท จากบริษัทชุกคองฯ กล่าวกันว่า ถ้าเพียงแต่ให้ชาวนาเขาทำ ๔ ปีก็ไถ่ทุนคืนแล้ว^๑ หรือถึงความเห็นของกรมพระนราธิปฯ ที่ว่า

...เมื่อข้าพระพุทธเจ้าใครครวญ แลทดลองการค้าขายมาหลายประการแล้ว เห็นควยเกลาวา บูนคาจิดุ ๗ ในกรุงสยามสำหรับผู้ไทยที่ควรจะทำเพื่อหาเลี้ยงชีพฤๅเพื่อโชติให้สืบผลอันมั่นคงในบัดนี้ ยากจะมีคู่แข่งการค้าที่คืน แลที่ดินอยู่ข้างใ้ในสมัยนี้ยากจะมีคู่แข่งเหมือนที่นาดี ให้ชาวนาเขาทำควยราคาเขาขึ้นอยู่เสมอ มากส่วนกว่าค่าแรงฤๅเสี้ยงอาหารที่ราคาขึ้น...^๒

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดนี้อาจกล่าวได้ว่า กรมพระนราธิปฯ ท่านทรงใช้หลักการแบบนายทุน คือ วิธีเช่าที่ดินโดยให้กำไรหรือผลตอบแทนที่คิดว่าการลงทุนอย่างอื่น เรื่องที่ทรงกล่าวถึงมิใช่เป็นเรื่องของศักดิ์ศรี หรือ prestige หรืออะไรทั้งสิ้น ซึ่งต่างกับการใช้ที่ดินเป็นเครื่องเสริมบารมีทางการเมืองเช่นในอังกฤษ หรือประเทศอื่น ๆ ในยุโรป แต่เป็นการที่ผู้มีทุนและมี "โอกาส" ควรทำกิจการที่ให้ผลตอบแทนที่ดีเช่นนี้

ยุคทองของการชุกคองและการเล่นที่ดินแถบพื้นที่ ๆ มีการชุกคอง ก็คือ ในราว พ.ศ. ๒๔๔๐ ถึง ราว พ.ศ. ๒๔๔๗ พอถึงช่วง พ.ศ. ๒๔๔๘ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑ หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบ บังคมทูลในหลวง ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘ หรือใน กจช. กษ.ใหม่ กรมคลอง แพ้ ๒ เรื่อง ๘ ตอนที่ ๑

^๒ กจช. กษ.ใหม่ แผนกรมคลอง แพ้ ๒ เรื่อง ๘ ตอนที่ ๑ หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลในหลวง ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘.

จะเห็นได้ว่าตลาดที่ดินซบเซาและมีแนวโน้มซบเซาลงเรื่อย ในช่วงเวลา พ.ศ. ๒๔๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๑ นั้น บริษัทเพิ่งจะเริ่มซุกคลองใหม่ ๆ และจากการโฆษณาอย่างมาก ทำให้ผู้นิยมซื้อที่ดินบริเวณวังสิดมากและบริษัทขายจึงยอมขายที่ดินให้แก่คนในขนาดแปลงละ ๔๐ - ๕๐ ไร่^๑ ซึ่งเพราะบริษัทต้องการเงินนั่นเอง และจากตารางการซุกคลองของบริษัทจะเห็นว่าบริษัทเริ่มซุกคลองได้มากกว่า พ.ศ. ๒๔๔๐ และพวกผู้มีทรัพย์ต่างก็พากันมาซื้อขายเล่นที่ดิน ทั้งนี้เพราะคลองสายใหม่ที่เริ่มซุกเป็นคลองที่ดี ประกอบดินฟ้าอากาศยังปกติเป็นส่วนมาก เมื่อทำการเพาะปลูกได้ผลจึงเป็นที่เลื่องลือกันทั่วไป แต่หลังจาก พ.ศ. ๒๔๔๗ แล้วบริษัทซุกคลองได้มากแล้ว ประกอบกับคลองต้นเขินทำให้เป็นภัยอันตรายแก่พืชผล ทั้งภูมิอากาศก็ไม่ปกติเรื่อยมา มีทั้งน้ำมาก น้ำน้อย น้ำเปรี้ยว และทั้งสัตว์ที่เป็นอันตรายแก่ข้าวทั้ง หนู หนอง และปูช้ำอากาศค่านาสูงขึ้น จึงทำให้ผู้ที่เช่าทำนาพากันอพยพหนีไปยังแหล่งอื่น ๆ ทั่วไป เริ่มมีการซุกคลองสายใหม่ ๆ อีก แน่นอนคลองสายใหม่ย่อมดึงดูดคนมากกว่าคลองเก่าที่ร่วงโรยลง ค้วยเหตุนี้ทำให้การเล่นที่ดินซบเซาลงเพราะยิ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ การทำนาไม่ไค้ผลอีก ปัญหาต่าง ๆ ยิ่งทวีขึ้น จนทำให้รัฐบาลพยายามแก้ไขวังสิดเพื่อให้คนอยู่ต่อไป จึงเริ่มการก่อสร้างโครงการป่าสักใต้ และโครงการอื่น ๆ ขึ้น

^๑สุนทรী อาสะไวย์, เล่มเคิม, หน้า ๑๓๕.

^๒ กจร. ร.๖ กษ.๑/๖ เมมเบอร์แรนคัม ที่จะแก้ไขการทำนาที่เสื่อมทรามอยู่ให้กลับเจริญดีขึ้น หนังสือพระยาวางษานุประพัทธ์ กราบบังคมทูลในหลวง ๓๑ มกราคม ร.ศ. ๑๒๘.

ตารางที่ ๒ ปริมาณการชุกคลองของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามในโครงการรังสิต

พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๔๔

พ.ศ.	เส้น	วา	ศอก
๒๔๓๓	๑๖๓	๕	๒.๘
๒๔๓๔	๒๖๓	๘	๒.๐๔
๒๔๓๕	๘๘๖	๑๔	๓.๑๖
๒๔๓๖	๗๑๘	๖	๑.๖
๒๔๓๗	๑,๐๕๑	-	๑.๘๒
๒๔๓๘	๘๘๐	๑๖	๑.๖
๒๔๓๙	๖๖๐	๑๗	๒
๒๔๔๐	๘๕๗	๒	๑.๖๔
๒๔๔๑	๑,๓๑๔	๑๘	๑.๑๒
๒๔๔๒	๑,๓๒๗	๗	๒.๒
๒๔๔๓	๑,๐๓๔	๘	-
๒๔๔๔	๓,๐๑๑	๑๘	๒.๑๒
๒๔๔๕	๓,๐๖๓	๔	๒.๕๖
๒๔๔๖	๓,๗๘๘	๔	๐.๐๔
๒๔๔๗	๒,๘๘๘	๑๕	๐.๐๔
๒๔๔๘	๗๗๓	๔	๒.๒๔

ที่มา : กจช. ร.๕ กษ. กรมคลอง เล่ม ๓๔/๗๘๑ ประวัติคลองต่าง ๆ

พ.ศ. ๒๔๕๒.

๒. การจับจองที่ดิน

การจับจองที่ดินได้แก่การจับจองที่ว่างเปล่า ซึ่งเป็นคลองที่ขุดโดยรัฐบาล เพราะถ้าเป็นคลองที่ขุดโดยเอกชนผู้เป็นเจ้าของก็จะเก็บไว้จำหน่ายเอง คลองที่ขุดโดยรัฐบาลผู้จับจองเสียเงินค่าขุดคลองหรือออกแรงช่วยขุดคลอง ซึ่งโดยปกติจะมีพวกเล่นที่ดินนี้ไปจับจองแทบทุกคลอง แต่มีจำนวนไม่มากเท่ากับรังสิต ดังเช่นบริเวณคลองแสนแสบ ซึ่งตามรายงานของกรมหลวงดำรงราชานุภาพข้างคลองแสนแสบท่านาของตัวเองเป็นส่วนมาก* แต่อย่างไรก็ตาม จากบัญชีผู้ขอจองที่ดินตามคลองต่าง ๆ จะมีพวกเล่นที่ดินนี้ปะปนอยู่ด้วยเสมอ ดังจะเห็นได้จากรายชื่อผู้ขอจองที่ดินทุ่งแสนแสบ แขวงกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันออก ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ทั้งหมดในคราวนี้ ๕๑ ชื่อ เป็นนา ๕๓,๕๐๐ ไร่ มีเจ้านายขอจองนา ๑๓ ราย เป็นเนื้อที่ ๒๑,๐๐๐ ไร่ มีชั้นพระองค์เจ้า ๒ พระองค์ คือ กรมหมื่นอดิศร์อู๋มเดช ๒,๕๐๐ ไร่ และพระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค (ทิวากรวงษ์ประวัติ) ๒,๕๐๐ ไร่ ชั้นหม่อมเจ้า ๗ พระองค์ ที่เหลือเป็นหม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวงอีก ๑๕ ราย เป็นผู้มืบรรดาศักดิ์ขอจองนา ๒๐,๐๐๐ ไร่ ที่เหลืออีก ๑๒ รายเป็นชาวนาธรรมดาขอจองนา ๑๒,๕๐๐ ไร่^๒ นอกจากนี้แล้วในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีเจ้านายหลายพระองค์ขอจองที่ดินแถบปทุมธานี จรดต่อกันไปหลายกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นเนื้อที่ ๑๐,๐๐๐ ไร่ มีหม่อมเจ้าหญิง ๕ องค์ จงนางองค์ละ ๒,๐๐๐ ไร่ กลุ่มที่ ๒ เป็นเนื้อที่ ๒๕,๐๐๐ ไร่ ประกอบด้วยพระองค์เจ้า ๑ พระองค์ กับหม่อมเจ้าหญิง ๕ พระองค์ กลุ่มที่ ๓ เป็นเนื้อที่ ๕,๐๐๐ ไร่ มีหม่อมเจ้าหญิง ๑ พระองค์ ม.ร.ว.หญิง ๑ ท่าน กับสุภาพสตรีที่ทำราชการในพระบรมมหาราชวังอีก ๔ ท่าน กลุ่มที่ ๔ เป็นเนื้อที่ ๕,๐๐๐ ไร่ ประกอบด้วยคุณท้าว ๑ ราย และข้าราชการชาย

* กจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๑๒ รายงานเสนาบดีสภา ๒๐ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๘.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๔.๔/๒ หนังสือของผู้มีชื่อ กราบบังคมทูลในหลวง เดือนกันยายน ร.ศ. ๑๐๘.

อีก ๕ ราย^๑ ซึ่งรวมเนื้อที่ที่ผู้ขอจับจองคราวนี้รวม ๔๕,๐๐๐ ไร่ นับว่าเป็นจำนวน
 ไม่น้อยเลย แต่ก็ไม่ปรากฏว่าการขอจับจองนี้ได้รับพระบรมราชานุญาตหรือไม่
 ในเวลาเดียวกันได้มีหลักฐานถึงการจับจองครั้งใหม่ในเมืองปทุมธานีอีก ซึ่งเป็นที่ดิน
 ที่อยู่ติดต่อกับกลุ่มที่กล่าวมาแล้ว ผู้นำในการจับจองของกลุ่มนี้มีพระองค์เจ้าหญิง
 ประคิษฐาสารี กับพระองค์เจ้าหญิงกนกวรรณเลขา เป็นผู้นำร่วมกับพระเจ้าบรมวงศ์
 เชื้อ ๓ พระองค์ พระเจ้าฟื้นนางเชื้อ ๑ พระองค์ หม่อมเจ้าหญิง ๒๗ องค์ หม่อม
 ราชวงศ์ชาย หญิง ๕ คน ขุนนางสัญญาบัตร ๘ คน ข้าราชการในพระบรมมหาราชวัง
 ๖ คน รวมทั้งผู้ที่มีชื่ออื่น ๆ อีก ๖๕ คน รวมทั้งสิ้น ๑๑๖ คน เป็นเนื้อที่ ๓๕๐,๐๐๐ ไร่
 โดยจะชุกคลองผานควาย ซึ่งได้มีผู้นามาจับจองในที่ผืนนั้นอีก ๑๖ ราย (ราษฎรธรรมดา)
 เมื่อเป็นความกันระหว่างกลุ่มผู้จับจองซึ่งเป็นชนชั้นสูงกับชาวนา ๑๖ ราย ทางกรมการ
 เมืองไค้ชอรองใหญ่จับจองซึ่งเป็นชนชั้นสูง แบ่งที่ให้ราษฎร ๑๖ ราย ได้ทำบ้าง เพราะ
 ว่าที่ ๓๕๐,๐๐๐ ไร่นั้นมากเกินไปความสามารถสำหรับเจ้านายที่จะทำถึงแม่ท่านเหล่านั้น
 จะจับจองก่อนก็ตาม แต่ข้อขัดข้องของฝ่ายแรก คือ ผู้ที่ขอจองใหม่ ๑๖ รายนี้มาขอ
 จับจองในที่ที่มีผู้เช่าทำอยู่แล้ว ผู้จองเดิมจึงขอที่บริเวณนี้คืน เพราะท่านอ้างว่า
 เจ้านายในสกุลท่านเป็นพวกที่ยากจนกว่าคนอื่น และทรงยอมลดการจับจองที่ลงเหลือ
 เพียงครึ่งเดียวคือ ๑๖๐,๐๐๐ ไร่^๒

เพราะว่าราคาการจับจองซึ่งเป็นราคาของที่ดินนั้นถูก กล่าวคือ ไร่หนึ่ง
 ประมาณ ๑ ถึง ๑.๕๐ บาท ดังนั้นพวกนี้สามารถจับจองไว้ได้คราวละมาก ๆ หลังจาก

^๑ กจข. ร.๖ น.๑๐.๓๖/๓ หนังสือของหม่อมเจ้าหลายพระองค์และคุณท้าว
 ถึง เจ้าพระยามรราช ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ หน้า ๕ - ๘.

^๒ กจข. ร.๖ น.๑๐.๓๖/๓ หนังสือพระองค์เจ้าหญิงกนกวรรณเลขา
 พระองค์เจ้าหญิงประคิษฐาสารี ถึงเจ้าพระยามรราช ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗
 และ ลงวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗.

การจับจองแล้วก็ให้บรรดาบ่าวไพร่ข้าทาสบริวารไปตั้งท่ามาหากิน หรือทำที่นั้นให้มีประโยชน์ เพื่อรักษาสิทธิความเป็นเจ้าของของไบเหยียบย่ำหรือตราจอง ดังเช่นที่เป็นมาในคลองเปรมประชากร ที่เจ้าของซึ่งเป็นข้าราชการและพระองค์เจ้าหญิง ๓ พระองค์ คุมทที่ ๑ หน้า ๗ ให้บ่าวไพร่ของตนไปตั้งท่านาหรือแม่แต่ในบริเวณอื่น ๆ เช่น รังสิต เป็นต้น ในที่ว่างเปล่ามีหลายครั้งที่มีการคัดจองที่ดินล่วงหน้า คือ เมื่อรู้ว่าจะมีการขุดคลองทั้งของเอกชนและของรัฐบาลผ่านไปทีใดจะมีคนไปจับจองที่ดินบริเวณที่คลองจะผ่าน ดังนั้นจึงเป็นการได้เปรียบอย่างมาก ซึ่งเจ้าของที่ดินควรจะต้องเสียค่าคลอง หมายความว่าค่าช่วยขุดคลองเช่นกัน เพราะที่ดินของตนมีประโยชน์ขึ้น ในกรณีที่ได้เห็นได้ชัดก็คือ กรณีของพระเสวียนรานุกการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามฟ้องศาลว่า ไบจองเดิมที่ออกโดยพระเสวียนรานุกการนั้น เป็นการคัดจองหน้าบริษัท ซึ่งบริษัทเป็นผู้ชนะ หรือในคลองพระยาบรพราที่โคกล่ามาแล้วในบทที่ ๑ ในเรื่องของคลองพระยาบรพรา แต่โดยทั่วไปการจับจองที่ดินของคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ริมคลองที่รัฐบาลขุด เพราะไม่ต้องเสียเงินค่าคลองดังคลองเอกชน ผู้ที่จับจองที่ดินทั่วไปนั้นถือกรรมสิทธิ์ชนิดไบเหยียบย่ำ เพราะที่ดินนั้นยังเป็นที่รกร้างว่างเปล่า ผู้จับจองก็ยังมีไต่แสดงว่าตนจะตั้งท่านาโดยถาวร ดังเช่น พระองค์เจ้าหญิงประคิษฐาสารีกับพระองค์เจ้าหญิงกนกรวมเลขาเป็นผู้นำ ดังที่ได้มีหนังสือของพระยาพิทักษ์ทวยหารว่า "...ผู้ขอต้องยื่นคำร้องต่ออำเภอลดตองนำกำหนดไปตรวจสอบรังวัดเสียก่อน ถ้าเป็นที่ว่างเปล่าไม่มีเจ้าของหวงห้ามแล้วอำเภอก็ได้ออกประกาศเมื่อครบกำหนดแล้วไม่มีผู้คัดค้าน จึงจะออกไบเหยียบย่ำ..." (ขีดเส้น — ผู้เขียน)

จะเห็นได้ว่าการที่ผู้จับจองที่เป็นเจ้าคนนายคนเหล่านี้ ไปจับจองที่ดิน ขอบไเหยียบย่ำมาแล้วส่งบ่าวไพร่ของตนให้ไปทำนา เพื่อรักษากรรมสิทธิ์ของเจ้าคนนายคน

^๑ กจข. ร.๖ น.๑๐.๓๖/๕ หนังสือพระยาพิทักษ์ทวยหาญ ถึง เจ้าพระยา ยมราช ๑๖ กรกฎาคม ๒๔๕๗ หน้า ๖.

ก็เป็นการแปร เป้าหมายของระบบที่กินแบบเดิมที่มีจุดมุ่งหมายคุ้มครองสิทธิของชาวนา
ชนาคยอม ไปเป็นการรักษาที่ดินมาก ๆ ไว้ให้กับตนเอง

ค. การได้รับพระราชทานที่ดิน

อีกหนทางหนึ่งที่พวกเล่นที่ดิน สามารถมีที่ดินครอบครองได้ นอกจากการ
ซื้อและการจับจองแล้วก็คือ การได้รับพระราชทานที่ดิน ดังได้กล่าวมาบ้างแล้วใน
บทที่ ๑ เรื่องการชุกคลองสายต่าง ๆ ซึ่งหลังจากได้รับพระราชทานที่ดินแล้วที่ เหล่านี้
ก็จะเป็นมรดกของผู้สืบสกุลต่อ

จากที่กล่าวมาบ้างแล้วในเรื่องของคลองมหาสวัสดิ์และคลองเปรง ที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และ ๕ ทรงพระราชทานที่ดินให้แก่พระราช
โอรสและพระธิดา ทั้งนี้เพราะทั้งสองพระองค์ทรงตระหนักถึงความเจริญก้าวหน้าของ
การปลูกข้าว ซึ่งที่กินมีความหมายมาก ดังนั้นหลังจากการชุกคลองจึงทรงยกที่ดินให้
แก่พระราชโอรสและธิดา ซึ่งก็ได้ให้บรรดาไพร่ ข้าทาสไปตั้งทำนาในที่นั้น นอกจาก
การพระราชทานที่ดินแล้ว ยังพระราชทานภาษีค่านาให้อีกด้วย ดังเช่น คลองมหาสวัสดิ์
ซึ่งปรากฏในภายหลังถึงคำกราบบังคมทูลของกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ต่อพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ โดยทรงดำริให้รัฐบาลเก็บเงินภาษีค่านา
คลองมหาสวัสดิ์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นต้นไป^๑

ในเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่พระราชทานให้เป็นกรรมสิทธิ์ที่แน่นอนถาวรถึงแม้
จะทำประโยชน์หรือไม่ก็ตาม คือ เป็นกรรมสิทธิ์ชนิด ตราแดง ดังเช่นการพระราชทาน
ที่ดินคลองมหาสวัสดิ์ว่า

...และมีพระราชประสงค์ไว้ในประกาศนั้นว่า ถ้ามิ่มีนารายนี้เปนของผู้รับ
พระราชทานอยู่ตราบใด ยังไม่ขาย ไม่โดยกัใหญ่อื่นไป โปรคเกล้าฯ ไท

---

^๑ กจช. ร.๕ ม.๖.๑๔/๖ หนังสือพระอินทราชาภิบาล นายเสนองานประกาศ
กรามบังคมทูลในหลวง ๑๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕.

ยกค่านาพระราชทานแก่พระราชโอรสแลพระราชธิดาพระองค์นั้นไปกว่า
จะตองทำตราแคงใหม่ ภายหลังตราแคงซึ่งไต่ออกเมื่อครั้งนั้น...^๑
(ซิคเสน - ผู้เขียน)

ในหนังสือสำคัญอื่น ๆ เช่น ตราจอง หรือใบเทียบย่ำ การเสียภาษีค่านา
แสดงว่าตนกำลังไ้ที่นั้นเป็นประโยชน์ การยกค่านาให้เท่ากับว่า ผู้ที่ได้รับพระราชทาน
ไม่จำเป็นต้องแสดงว่าตนกำลังไ้ที่เป็นประโยชน์ซึ่งหมายความว่า กรรมสิทธิ์ที่ได้จาก
พระเจ้าแผ่นดินนั้นถาวร โดยไม่ต้องเสียค่านาเป็นเครื่องพิสูจน์ แต่จ้กจำค้เฉพาะ
เวลาที่ผู้ได้รับพระราชทานยังมีไ้โอนกรรมสิทธิ์ด้วยการขายหรือยกให้ผู้อื่นเท่านั้น

การไ้ที่ดินของพวกที่มีไร่ชาวนา

หลังจากที่ไ้ตราบถึงการไ้ที่ดินมาค้ยหนทางต่าง ๆ แล้ เรื่องที่นำศึกษา
ต่อไปก็คือการไ้ที่ดินนั้น ว่าไ้ไ้ไปในทางไ้บ้าง ซึ่งการไ้ที่ดินมีวิธีต่าง ๆ กันคือ
ไ้ทำนาเอง ขาย และให้เขา

ก) ไ้ทำนาเอง ค้งไ้กล่าวมาแล้ว เจ้าของที่ดินประเภทนี้เล่นที่ดิน
น้อยรายที่จะทำนาเอง และแม้กระทั่งการทำนาเองนั้น เจ้าของหาไ้ลงมือทำเอง
ไม่ เป็นการไ้ให้ชาวไพร่ ช้ทาสาไปค้งทำ ค้งรายพระยาไชยวิจิต ให้ช้ทาสาบ่าว
ไพร่ไปค้งทำนาตน ๓๕๐ ไร่^๒ หรือเป็นการจ้างลูกจ้างทำ ทั้งเพื่อชายและเพื่อบริโภค
สำหรับพวกเล่นที่ดินนี้ถ้าไม่ให้เขาแล้วก็มักขายที่ดินมากกว่าเก็บไ้ทำเอง เพราะไม่ค้ม
ค้งเช่นที่นาของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ส่วนหนึ่งเป็นนา ๓๖๐ ไร่ ท่านให้คนในบ้าน
ทำ ๖๐ ไร่ เพื่อเลี้ยงคนในบ้านที่เหลือ ๓๐๐ ไร่ให้เขา^๓

^๑ กจช. ร.๖ ค.๑๒.๒/๘ หนังสือกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ กราบบังคมทูลในหลวง วันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐.

^๒ Johnston., p. 108.

^๓ กจช. ร.๕ ยธ.๕.๗/๑ (คงจะ) เป็นหนังสือของกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์
กราบบังคมทูลในหลวง เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ (เรื่อง รถไฟสายพระพุทธบาท)

ข) เพื่อขาย การเล่นซื้อขายที่ดินนั้นเฟื่องฟูมากในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพราะมีการปลูกข้าวมากขึ้นนั่นเอง ที่ดินจึงมีราคาสูงขึ้นเรื่อย เมื่อมีบุคคลกลุ่มหนึ่งสังเกตเห็นความสำคัญดังกล่าวของที่ดิน จึงเกิดการค้ายาที่ดินขึ้น และเมื่อผ่านมือพวกที่ดินแล้ว ที่ดินยังมีราคาสูงขึ้นไปอีก กังตารางราคาที่ดินต่อไป

ราคาที่ดินในภาคกลางโดยเฉพาะเขตมณฑลกรุงเก่า มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลนครไชยศรี มีราคาสูงขึ้นเสมอ เพราะนอกจากเป็นที่นาที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางเจริญ เส้นทางคมนาคมสะดวกแล้ว ก็ยังเนื่องมาจากคนไ้เพิ่มมากขึ้นจึงทำให้ความต้องการชาวนามากขึ้น ที่ดินจึงมีราคาขึ้นจนไ้เกิดการ "เล่นที่ดิน" ซื้อขายที่ดินกันอย่างกว้างขวางทั่วไป ราคาของที่ดินแตกต่างกันตามราคาของที่นา ถ้าเป็นที่นาที่ดีก็มีราคาดี ให้เขาก็มีราคาสูง ไฮเค ไ้กล่าวถึงลักษณะที่ตั้งของที่นาที่ดี คือ นาซึ่งเป็นที่ยุ่มอยู่ระหว่างตอนกลางคลองและมีน้ำท่วมนานวัน และถ้านาเช่นนี้อยู่ริมแม่น้ำด้วยก็ยังมีราคาแพงที่สุด^๒ ราคาที่ดินที่สูงขึ้นจะเห็นได้จากกรณีของราคาที่ดินในทุ่งรังสิตที่พบ

พ.ศ.	มีราคาตั้งแต่ไร่ละ
๒๔๔๓	๒ - ๕ บาท
๒๔๔๐	๒ - ๘ บาท
๒๔๔๒	๓ - ๑๐ บาท
๒๔๔๒ - ๒๔๔๓	๔ - ๑๖ บาท
๒๔๔๓	๓.๕๐ - ๑๔ บาท
๒๔๔๔	๒๐ - ๓๐ บาท
๒๔๔๖	๒๐ - ๕๐ บาท
๒๔๕๐	(คลอง ๖) ๒.๐๐ บาท

^๑ กจข. กษ.ใหม่ กรมคลอง แพ้ม ๒ เรื่อง ๘ ตอนที่ ๑ เรื่องเดิม.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๘/๕ รายงานของ ไฮเค หน้า ๓๕.

และจากงานของ จอห์นสตัน ได้รวบรวมราคาที่ดินตั้งแต่วันออกของแม่น้ำ
เจ้าพระยา คือ^๑

พ.ศ.	ราคา (บาท) ไร่	จำนวนกรณีที่พบ
๒๔๒๓	๑.๐๐	๑
๒๔๓๓	๔.๒๕	๑
๒๔๓๕	๕.๓๐	๓
๒๔๓๗	๕.๘๐	๓
๒๔๓๘	๖.๓๐	๒
๒๔๔๑	๓.๕๐	๑
๒๔๔๒	๒๒.๖๗	๓
๒๔๔๔	๓๕.๐๐	๑
๒๔๔๕	๒๖.๐๐	๒
๒๔๔๖	๓๕.๐๐	๑
๒๔๔๗	๓๗.๕๐	๒

ราคาที่ดินอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

- ๑) ราคาที่ดินในคราวแรกที่ยังไม่ได้ผ่านมือในการซื้อขาย
- ๒) ราคาที่ดินที่มีการซื้อขายแล้ว

---

^๑ Johnston, p. 121.

๑) ราคาที่ดินในคราวแรก เช่นนี้หมายถึงราคาที่ดินคราวแรกที่เจ้าของ
ที่ซื้อจากผู้ขายซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ราคาที่ดินหลังจากการชุกคลอง เพราะมีราคาถูก
ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากว่าที่ดินนั้นยังมีไค้เป็นนา เจ้าของต้องมาบุกเบิกทำเป็นนาเอง
เงินที่ให้กับการชุกคลองนี้เรียกเงินค่าคลอง สำหรับโดยทั่วไปเงินค่าคลองที่ให้กับ
คลองซึ่งรัฐบาลชุกจะมีราคาถูกกว่าค่าคลองที่ชุกโดยเอกชน ค่าคลองสำหรับคลอง
รัฐบาลจะมีอัตราระหว่าง ๑ - ๑.๕๐ บาทต่อไร่ ซึ่งก็แล้วแต่คุณภาพของเนื้อที่น้ำนั้น
ซึ่งดูตารางค่าคลองในหน้าถัด ๆ ไป

๒) ราคาที่ดินที่มีการซื้อขายกันหลังจากซื้อจากผู้ชุกคลองแล้ว เช่นนี้จะมี
ราคาสูงขึ้นมากอย่างรวดเร็ว ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงยากที่ผู้ซึ้คสนเงินทองจะเป็น
เจ้าของที่ดินได้ จะเห็นได้ว่าครั้งแรกในรังสิต พ.ศ. ๒๔๔๓ นาไร่ละ ๔ บาท
มาถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ นามีราคาถึงไร่ละ ๒๐๐ บาท ช่วงเวลาราว ๑๗ ปี ราคาขึ้น
ถึง ๕๐ เท่าขึ้นไป

ราคาที่ดินที่เป็น "ค่าคลอง" สายต่าง ๆ (คราวแรก)

พ.ศ.		ไร่ละ	
๒๔๒๑	คลองประเวศ	ปลายคลองพระโขนง	๑.๒๕ บาท
		กลางคลอง	๑.๐๐ บาท
		ใกล้เมืองฉะเชิงเทรา	๑๑.๕๐ บาท
		ปลายคลอง	๐.๕๐ บาท
		คลองแยก	๑.๐๐ บาท
๒๔๒๑	ทิววัฒนา	๑.๐๐ บาท	
๒๔๒๔	นราภิรมย์	๑.๐๐ บาท	
๒๔๓๑	เปรง	๑.๕๐ บาท	
๒๔๓๓	คลองพระราชกิมล	๑.๕๐ บาท	
๒๔๓๕	คลองพระยาบรรพชา	ปานกลาง	๔.๐๐ บาท

ที่มา : บทที่กล่าวถึงการชุกคลองที่กล่าวมาแล้ว

ราคาที่ดินในท้องที่ต่าง ๆ

ราคาที่ดินที่ปรากฏที่รังสิตในปีต่าง ๆ กัน

พ.ศ.	รังสิต	ไร่ละ/บาท
๒๔๔๐	รังสิต	๒ - ๓.๕๐ - ๔ - ๘
๒๔๔๐ - ๒๔๔๑	"	๕ - ๕
๒๔๔๒	"	๓ - ๑๐
๒๔๔๒ - ๒๔๔๓	"	๔ - ๑๖
๒๔๔๓	"	๓.๕๐ - ๑๐.๕๐ - ๑๔
๒๔๔๕	"	๕๐ - ๓๐
๒๔๔๖	"	๕๐ - ๕๐
๒๔๔๗	"	๕๕
๒๔๔๘	"	๕๐ - ๓๐
๒๔๔๘	"	๕๕
๒๔๕๐	คลอง ๖	๕๐๐
๒๔๕๑	ป่าสักใต้	๑๐ - ๑๕

ที่มา : สุนทรี อาสะไวย์, หน้า ๔๕ กษ.ใหม่ กรมคลอง แพนม ๕
 เรือง ๑๘ ตอน ๑ กษ.ใหม่ กรมคลอง แพนม ๒๔ เรือง ๕๑๐
 ร.๕ กษ.๓.๓/๒๐, ร.๕ กษ.๕.๔/๗, ร.๕ น.๓.๕๓/๒,
 ร.๕ กษ.๕/๕, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, ร.๕ น.๓.๕๓/๖๘;

พ.ศ.	รังสิต	ไร่/บาท
๒๔๖๘	อ.รังสิต ค.๑ - ๘ - ๒๘ - ๓๐	
	ค.๘ - ๑๘ - ๑๕ - ๑๘	
๒๔๖๘	อ.ลำลูกกา คลอง ๖ วา	
	สายกลางระหว่าง	
	คลอง ๑๒	๓๐ - ๕๐
	นอกเขต (จากข้างบน)	๒๐ - ๓๐
๒๔๖๘	อ.คลองหลวง แบ่ง	
	กลางต่อคลองรังสิต	
	ระหว่างคลอง ๓ - ๔ - ๕	
	๖ - ๗	๑๕ - ๒๐
๒๔๖๘	ตอนกลางต่อ ๖ วา	
	สายบน	๑๕ - ๑๐
	นอกนั้น (จากข้างบน)	๒๐ - ๓๐
๒๔๖๘	อ.หนองเสือ	
	คลอง ๗ - ๑๐ แบ่ง	
	กลางถึงคลองรังสิต	๑๐ - ๒๐
	ตอนกลางถึง ๖ วา	
	สายบน	๑๐ - ๑๕
	คลอง ๑๐ กลางถึงคลอง ๑๔	
	ตอนกลางต่อคลองรังสิต	๑๐ - ๑๕
	ตอนกลางถึงคลอง ๖ วา	
	สายบน	๕ - ๘

ราคาที่ดินที่ปรากฏที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา

พ.ศ.	ที่	ไร่ละ/บาท
๒๔๓๒	กรุงเทพฯ	๕.๖๐
๒๔๔๒	คลองประเวศฯ	๑๕ - ๕๐
๒๔๕๓	อยุธยา - กรุงเทพฯ	๕๐
๒๔๖๔	อ.อุทัย, อยุธยา ในเขตบังคับน้ำ	๕๐
	นอกเขตบังคับน้ำ	๕๕
๒๔๖๔	อ.ท่าเรือ ก่อน ๒๔๖๖	๕๐
	๒๔๖๔	๔๐
๒๔๖๔	อ.เสาไห้ - สระบุรี ก่อน ๒๔๖๖	๕๐ - ๕๐
	๒๔๖๔	๔๐ - ๑๐๐
๒๔๖๔	อ.หนองแค, สระบุรี ก่อน ๒๔๖๖	๕๐
	๒๔๖๔	๔๐
๒๔๗๓	อ่างทอง	๕๐๐
๒๔๗๕	อ่างทอง	๑๐

ที่มา : กษ.ใหม่เลขานุการ สภาเผยแพร่พาณิชย์ พิมพ์ ๖ เรื่อง ๒๓
 ร.๕ กษ.๓.๑/๓, ร.๕ กษ.๓.๑/๔, ร.๖ กษ.๕/๒,
 สบ.๒.๔/๓

ราคาที่ดินฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

พ.ศ.	ที่	ไร่ละ/บาท
๒๔๔๕	นครชัยศรี	๒๕ - ๑๕ - ๓๐
๒๔๕๓	ราชบุรี	๔๐
๒๔๕๓	ทุ่งฝั่งตะวันตก	๒๐

ที่มา : (อย่างถี่ - กลาง - เลว)

ร.๕ กษ.๑๐/๑, ร.๖ กษ.๕/๒

ค. การให้เช่าที่ดิน การให้เช่าที่ดินเป็นวิธีหารายได้ของผู้มีที่ดิน เพราะในขณะนั้นมีผู้ต้องการที่ดินทำนามาก แต่หาเงินทุนพอไม่ จึงต้องเช่าที่ดินทำมาหากินในเขตที่พวกเล่นที่ดินมีที่ดินมากเกินกว่าจะก่อประโยชน์ได้ ดังนั้นสิ่งที่ทำได้สำหรับพวกนี้ก็คือ ถ้าไม่ขายก็ให้เช่าที่นาของตนและการให้เช่าที่นาก็ต้องนับว่าก่อให้เกิดประโยชน์มากดังที่ว่า "...บัณฑิตกิจใด ๆ ในกรุงสยามสำหรับผู้คนไทยที่ควรจะทำ เพื่อหาเลี้ยงชีพฤาเพื่อใช้ทุนให้สืบผล อันมั่นคงในบัดนี้ ยากจะมีดีเสมอการค้าที่ดิน และที่ดินอย่างใดในสมัยนี้ ยากจะมีผลเสมอเหมือนมีที่นาดีให้ชาวนาเช่าทำ ด้วยราคาเข้าขึ้นอยู่เสมอ..."^{*} ถึงแม้จะให้ผลตอบแทนดี แต่วิธีการที่จะเก็บผลประโยชน์นั้นเป็นสิ่งที่มีความยากลำบากเหมือนกัน ดังที่กรมพระนราธิปฯ ท่านมีความเห็นต่อไปว่า

^{*} กจช. กษ.ใหม่ กรมคลอง แพ้ม ๒ เรื่องที่ ๘ ตอนที่ ๑ หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูลในหลวง ๑๘ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘.

...แต่การมีที่นาให้เขานั้นผิดกันกับที่มีที่ดินบางอย่างให้เช่า เช่นตึกเช่า ๆ
ธรรมดา เจ้าของไม่ว่าใครจะคงเป็นฐานะนักก็เป็นผล แต่ผลต่อกฎเบี่ยนอย
ส่วนที่นาที่นั้นผลต่อกฎเบี่ยนมาก แต่คงเอาฐานะบำรุง แม่ทอดทิ้งอย่างตึกผลกลับ
ยิ่งน้อยกว่าที่ตึก ข้าราชการเขาเคยได้เห็นการตลอดโดยไม่เคยจักเองจนได้
ผลมาแก่ตนเองแล้ว...

การให้เช่าที่นา นั้น ถ้าเจ้าของที่นาเป็นชาวนาค่วมกัน อยู่ในบริเวณนั้นด้วย
ก็คงไม่เป็นปัญหาหนักเพราะเจ้าของนาสามารถเก็บค่าเช่านาได้โดยไม่ยากนัก ไม่
จำเป็นต้องมีตัวแทน แต่ในกรณีของพวกที่มีที่ดินมาก ๆ และคนมีได้เป็นชาวนาโดยมี
อาชีพอื่น ๆ และส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในเมือง เช่น ในกรุงเทพฯ คงในกรณีของเจ้าของ
ที่ดินแถบรังสิต พวกนี้จำเป็นจะต้องมีตัวแทนของตนเพื่อดูแลในเรื่องการให้เช่าและเก็บ
ค่าเช่า ซึ่งผลออกมาทั้งเงินหรือเป็นข้าวเปลือก โดยปรกคตินที่จะดูแลในเรื่องการให้
เช่าและเก็บค่าเช่านี้ควรจะเป็นคนที่อยู่ในบริเวณท้องถิ่นนั้น อาจจะทำนาหรือไม่ทำ
ก็ได้ ซึ่งเรียกกันว่า "นายกอง" นายกองจะทำหน้าที่ตั้งแต่ป่าวประกาศให้คนมาเช่า
นา ดูแลที่นา เก็บค่าเช่า และบางทีก็มีหน้าที่ฆ่าตัวที่ไ้มาเป็นค่าเช่าอีกด้วย เมื่อ
นายกองเป็นผู้ดูแลที่ดินจำนวนมาก ๆ เช่นนี้ ในบางครั้ง นายกองบางคนอาจมีอิทธิพล
ที่จะได้รับเลือกเป็นหัวหน้าท้องถิ่น เช่น เป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน^๓ นอกเหนือจาก
ประโยชน์ที่ได้รับการยกเว้นค่าเช่านาในกรณีที่นายกองนั้นต้องเช่านาและยังได้ผล
ประโยชน์ซึ่งแบ่งปันจากผลผลิตทั้งหมดที่ตนเก็บมาได้ เพื่อส่งให้เจ้าของนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม การใช้ นายกอง คงจะเกิดปัญหาขึ้น เพราะว่าต่อมาเจ้าของ
นาได้เปลี่ยนวิธีใหม่โดยให้มีผู้รับผูกขาดคัดตอนการเช่านาไป เพราะผู้ผูกขาดคัดตอน
คนเดียวก็อาจรับผูกขาดไปจักเก็บได้ ๔ - ๕ เจ้าของนา ซึ่งจากรายงานใน พ.ศ. ๒๔๖๔

๑ เรื่องเดียวกัน.

๒ Johnston, p. 242.

๓ กจข. สบ. ๒. ๘/๗ หนังสือพระยามลการนุรักษ์ พระชลชั้นชีพินิต พระยา-
โกชนากร ถึง เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๔ หน้า ๑๒.

ก็ปรากฏว่า ผู้ผูกขาดคั้งหน้ารีคเเรนเอา กับผู้เช่านา เช่นเดียวกับพวกนายกองที่จัดการ
เก็บค่าเช่าแพง^๑

จะเห็นได้ว่า การมีที่นาให้เช่า เป็นสิ่งที่น่าร้ายได้มาให้แก่เจ้าของนามาก
คั้งเช่นนาของกรมพระนราธิปฯ ในทุ่งรังสิต มีคนเช่านาทำกันจนเต็มหมก ภายในราว
ไม่นานกว่า ๘ ปีหลังขึ้นมา และยังมีญาติพี่น้องของพวกที่เช่า นานั้นยังต้องการเช่านาอีก
มาก^๒ แต่อย่างไรก็ตาม การมีที่นาให้เช่า ถ้าผู้เช่าไม่จ่ายค่าเช่า หรือคคโกงค่าเช่า
แล้ว เจ้าของที่ดินนั้นอาจเกิดปัญหาขึ้นได้ คั้งกรณีของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
อิศรอุดมเดช ถูกกรมสรรพากรซึ่งเป็นโจทก์ฟ้องร้องว่าไม่จ่ายเงินอากรค่านา ๕ ปี
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นเงิน ๒๕,๗๕๕ บาท ๕๐ สตางค์ กรมหลวง
อิศรอุดมเดช ได้มีลายพระหัตถ์ทูลกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ว่า

...ขอทูลว่า เติมเรื่องนี้เกิดขึ้นเพราะชาวนาทำนาไม่ได้ผล ๓ ปีติด ๆ กัน ส่วน
เจ้าของนาก็เก็บค่าเช่าไม่ได้ ครั้นจะเร่งรัดฟ้องร้องก็กลัวชาวนาจะตื่นแตกไป
เสีย จึงจำเป็นยอมให้คางไปถึง ๓ ศก นานาภายหลังในศกที่ ๔ ชาวนา ก็เกิด
อพยพหนีไปถึง ๑๐๐ กว่า เอาตัวไม่ได้ เงินค่านาที่คางอยู่ กรมเสนาบดีว่าดาเก็บ
กับผู้ทำนาไม่ได้ก็ต้องเอา กับเจ้าของนาต่อไป การเป็นคั้งนี้หม่อมฉันก็ต้องรับใช้
แต่จะเอาในคราวเดียวกันไม่มีจะไซจึงใคร่ขอถอนส่งเป็นปี ๆ...^๓

ขอแก้พระองค์นี้ไม่ชวนให้เชื่อถือได้มากนัก เพราะกรมหลวงอิศรอุดมเดช
อยู่ในฐานะเป็นลูกหนี้ของกรมสรรพากร ดังนั้น พระองค์ยอมต้องอ้างถึงความคั้งกล่าว

^๑ กจข. สบ.๒.๘/๗ หนังสือพระยามลการบุรีรักษ์ พระชลชั้นฉวีพิณิต พระยา
โกชนาการ ถึง เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๑๒.

^๒ กจข. กษ.ใหม่ กรมคลอง แพ้ม ๒ เรื่องที่ ๘ ตอนที่ ๑ เรื่องเติม.

^๓ กจข. ร.๖ ค.๑๒.๒/๕ หนังสือกรมหลวงอิศรอุดมเดช ทูลกรมหลวง
สรรพสิทธิประสงค์ ๕ มีนาคม ๒๔๕๖.

เพื่อประโยชน์แก่พระองค์เอง แต่การทำนาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็นระยะที่ลำบากจริง ๆ เพราะฝนตกมากบ้างน้อยบ้าง ทั้งอันตรายจากสัตว์อื่น ๆ มีอยู่เสมอ และในที่สุดท่านทรงขายทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่ทั้งศึกแถว เพื่อใช้หนี้กรมสรรพากร หรือในกรณีของกรมหมื่นพงษาคิริมหิปี ทรงค้างค่านาในอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนคร ศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ และในท้องที่อำเภอราชคราม อยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นเงินค่านา ๕,๓๕๓ บาท ๔๒ สตางค์ ซึ่งรัฐบาลได้ทำการยึดที่นาขายทอดตลาดเพื่อใช้หนี้ค่านาดังกล่าว

ในเรื่องของผู้เช่านาท่านนั้น ผู้เช่านาเป็นชาวนาที่ไม่มีที่ดินของตนเอง ซึ่งแบ่งออกได้หลายระดับ ดังที่กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงแบ่งผู้เช่าที่นาในที่ดินของพระองค์ท่านออกเป็น ๕ ประเภท คือ

- ๑) พวกที่มีทุน แต่ไม่มีที่นาทำ ต้องมาเช่าที่นา เขาลงทุนเสียแต่เฉพาะค่าเช่า
- ๒) พวกที่มีทุนบ้าง แต่ไม่เพียงพอ และไม่มีที่นา ต้องมาเช่านาทำและยืมทุนของเจ้าของที่ดิน ซึ่งผลเป็นของผู้เช่า ผู้เช่าเสียแต่ค่าเช่าและคอกเบี้ย
- ๓) พวกที่ไม่มีทุนและไม่มีที่นา และยังเป็นทาสช่วย กรมพระนราธิปาทรงช่วยไถ่ตัวมาพร้อมทั้งให้ทุนยืมและทำหนังสือสัญญาว่าไถ่ผลเท่าไร แบ่งกันระหว่างผู้ทำกับกรมพระนราธิปคนละครึ่ง จนกว่าจะใช้หนี้เสร็จ
- ๔) นาที่พระองค์ทรงทำเอง โดยจ้างลูกจ้างให้เงินค่ากินอยู่ ค่านุ่งหม่ม และค่าจ้างตามสัญญา
- ๕) นาที่พระองค์ทรงทำเอง โดยนำพวกทาสมาใช้ตามกฎหมาย และให้ค่ากินอยู่ ค่านุ่งหม่ม และลดค่าตัวให้ครึ่งหนึ่งของค่าจ้างธรรมดา จนกว่าจะหมดจึงให้ค่าจ้างเท่ากับลูกจ้าง เท่ากับเป็นการช่วยบรรดาทาสด้วย

^๑ กจข. ร.๖ ค.๑๒.๒/๕ หนังสือพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม กราบบังคมทูลในหลวง ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๗.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๓.๒/๒๔ หนังสือกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ถึง เจ้าพระยาอภัยราชา วันที่ ๓๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๗ หน้า ๑ - ๒.

ซึ่งกรมพระนราธิปารู้สึกว่าพวกที่ ๓ และพวกที่ ๕ นั้นเป็นคนชั่วมากกว่าคนดี เกียรติจราน เอาแต่เดินการพนัน คืมสุรา ลักขโมยข้าวและควาย แต่ดำพิจารณาถึงความจริงแล้วพวกที่กรมพระนราธิปฯ ทรงกล่าวถึงถ้าเอาใจใส่ขยันขันแข็งแล้ว หนทางที่จะได้ก็แก่ตัวเองน้อยมาก เพราะภาวะทาสมิใช่เรื่องง่ายที่จะหลุดพ้น และผู้ที่เป็เจ้านายก็คงจะไม่ปล่อยไปง่ายๆนัก ฉะนั้นผู้ที่จะได้ก็มีประโยชน์ก็คือ กรมพระนราธิปฯนั่นเอง และการที่พวกดังกล่าวเกียรติจรานนั้นก็เป็ทางออกที่ดีสำหรับเขา เพราะขยันไปก็ไม่ได้ก็แก่ตน ในสภาวะที่เป็นทาสนั้น โดยเฉพาะพวกที่ห้า ถ้าทาสพวกนี้จะขยันไปก็ได้ค่าจ้างหรือการลดค่าตัวคงที่ มีใจว่าทำการขยันมากแล้วจะได้ผลตอบแทนเต็มที่ ไม่เหมือนกับนาของเขาเองที่ขยันทำผลผลิตที่เพิ่มเป็นของเขา ดังนั้น จึงไม่เห็นประโยชน์ที่บรรดาทาสเหล่านี้จะขยันไปทำไม เพื่อใคร จากการที่แบ่งผู้เช่านาเช่นนี้ อาจแบ่งได้เป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ คือ พวกแรก เป็นพวกที่มีทุนแต่ไม่มีที่นาจึงมาเช่าทำโดยเสียค่าเช่า พวกที่สองเป็นพวกไม่มีทุน ไม่มีที่นา จึงต้องกู้เงินมาลงทุน ดังนั้นผู้เช่าต้องเสียเงินค่าเช่าและคอกเบี้ย ซึ่งต้องใช้หนี้เจ้าของเงินอีกนาน หรือต้องขายตัวให้กับเจ้าของเงินเมื่อไม่มีเงินที่ใช้หนี้ ทางออกที่ดีก็คือ หนีไปทำกินที่อื่น

ไม่มีเอกสารที่ปรากฏว่ามีชาวนาทั้ง ๒ พวกมีจำนวนเท่าไร แต่ในเขตรังสิตพอจะทราบได้ว่ามีผู้เช่ามากกว่า ๕๐ % สาเหตุที่มีผู้เช่าทำทั้ง ๆ ที่ไม่มีทุนทรัพย์อะไรเลยก็คงเพราะการทำนาในสายตาของคนไทยทั่วไปเป็นของง่ายและรู้สึกคุ้นเคย นอกจากนี้ก็ยังให้ผลตอบแทนที่ควย ส่วนอาชีพอื่น ๆ เช่นการค้าขายก็มีคนจีนเข้ามาจับบทบาทเสียแล้ว ดังนั้นจึงมีคนหันมาทำนา และประกอบกับราคาข้าวเพิ่มขึ้น จึงเป็นเหตุจูงใจอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้เขาเลือกเป็นชาวนา นอกจากเช่าที่นาแล้ว บางครั้งผู้เช่ายังต้องเช่าสัตว์พาหนะควย

สำหรับการเช่านาในรังสิต ปรากฏว่ามีเจ้าของนาบางรายพยายามจูงใจผู้เช่านาควยวิธีต่าง ๆ เช่น ในระยะแรกเมื่อที่ดินยังเป็นป่าพงอยู่โดยมาก เจ้าของนาเอาใจผู้เช่ามาก เช่น ให้เช่าทำโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า หลังจากที่ป่าพงนั้นเป็นนาแล้วค่าเช่าก็เพิ่มขึ้นจากไม่ต้องเสียค่าเช่า เป็นต้องเสียไร่ละ ๑ บาทบ้าง ๒ บาทบ้าง ส่วนค่านาผู้เช่าเป็นคนเสีย และเมื่อเจ้าของที่ดินเห็นผู้เช่าตั้งโรงเรือนแน่นหนา เข้มแข็งยากแก่การรื้อถอน ค่าเช่าก็สูงขึ้นถึงไร่ละ ๔.๕๐ บาทก็มี โดยเจ้าของนาให้ผู้เช่าลงมือ

ไถหว่านก่อน จึงเรียกตัวมาบังคับทำสัญญา โดยไม่มีข้อลดย่อนไม่ว่าจะมากหรือน้อย จนในที่หนองบึงก็รวมอยู่ในค่าเช่าด้วย จากเสียงของผู้เช่านา ผู้เช่านาได้ออกความเห็น ว่า เจ้าของนาทำนาบนหลังคน^๒

การเช่านาก็มักจะเช่าที่นาที่มีขนาดเล็ก ดังเช่น นายถ้อย ชาวบ้านศาลเอน อ.นครในอยุธยา เช่านา ๑๒ ไร่ ซึ่งค่าเช่ามีต่างกันคือ ๔ บาท - ๕ - ๑.๕๐ บาท^๓ เช่าเพียงแต่พอให้ทำไร่บ้างเท่านั้น และเจ้าของนาก็จะให้นายกองนามาเป็นผู้เก็บค่าเช่า ซึ่งนับว่าเป็นปัญหาแก่ชาวนาไม่น้อย เพราะนายกองนาถ้าเก็บค่าเช่าอย่างทารุณแล้ว เช่น เร่งรัดค่าเช่า ถ้าชาวนาไม่มีให้ก็ใช้มาตรการที่รุนแรงต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งนายกองนาเขาจะได้ประโยชน์จากการเก็บค่าเช่านี้ ดังนั้นเขาจึงไม่ควรทอดทิ้งรายได้ทางนี้ อัตราค่าเช่านาที่ปรากฏในที่ต่าง ๆ และศกต่าง ๆ กันนั้นพอจะเป็นตัวอย่างดังนี้

พ.ศ. ๒๔๓๒ (ร.ศ. ๑๐๘) กรุงเทพฯ	ค่าเช่าไร่ละ ๒ สัก เกวียนหนึ่ง ๒๐ สัก (เท่ากับประมาณ ๓๐ % ของผลผลิต ซึ่งคาดว่าได้ไร่ละ ๑/๓ เกวียน)
พ.ศ. ๒๔๔๔ (ร.ศ. ๑๒๕) รังสิต	ค่าเช่าไร่ละ ๑ - ๒ - ๔.๕๐ บาท
พ.ศ. ๒๔๕๐ (ร.ศ. ๑๒๖) รัชฎบุรี นครชัยศรี	ค่าเช่าไร่ละ ๑ - ๔ ค่าเช่าอย่างดีไร่ละ ๔ บาท น้อย กลางไร่ละ ๒.๕๐ บาท

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๑/๑๑ เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูล
พระบรมโอรสาธิราช ๒๗ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๖ หน้า ๒๑.

^๒ กจช. ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑ อ่างแลว.

^๓ กจช. กษ.ใหม่ เรื่องที่ ๔๓๔ แฟ้มที่ ๒๑ แผนกเพาะปลูก ส่วนรายงาน
หอทะเบียนที่ดินมณฑลกรุงเก่า พ.ศ. ๒๔๕๔.

พ.ศ. ๒๔๕๒	คลองประเวศศรีระจรเข้ อยุธยา - ราชบุรี	นาอย่างเลว ๑.๕๐ บาท นาอย่างเลวไร่ละ ๑ บาท
พ.ศ. ๒๔๕๓	กรุงเทพฯ	ค่าเช่าไร่ละ ๔ บาท
พ.ศ. ๒๔๖๕	คลองแสนแสบ	ค่าเช่าไร่ละ ๒ บาท
พ.ศ. ๒๔๗๕	อ่างทอง	ค่าเช่านาอย่างดีไร่ละ ๖ - ๑๒ บาท ค่าเช่านาอย่างกลาง ๓ - ๔ บาท ค่าเช่านาอย่างเลว ๒.๕๐ - ๖ บาท ^๑

และจากงานของ สุนทรีย์ เล่มเดิม พบว่าค่าเช่านาในวังสีก่อน พ.ศ. ๒๔๔๘ ตกราว
ไร่ละ ๑ - ๒ บาท หรือประมาณ ๑๒ - ๒๔ % ของผลผลิตต่อไร่ ๓ ไร่ได้ข้าว ๑ เกวียน
เกวียนหนึ่งราคา ๒๕ บาท และค่าเช่านาใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ค่าเช่าราวไร่ละ ๓ -
๔.๕๐ บาท หรือ ๓๗ - ๕๔ % ของผลผลิตต่อไร่ ซึ่งถ้าพิจารณาตามตัวเลขดังกล่าว
กล่าวได้ว่าค่าเช่านาเป็นภาระที่สำคัญยิ่งของชาวนา จากตารางที่ใ้กล่าวมาแล้วจะ
เห็นได้ว่าราคาค่าเช่านานั้นถ้าไร่ละ ๑ บาท ก็แสดงว่าที่นั้นเป็นนาไม้ค้ำ หรือต้องบุกเบิก
มาก และเมื่อส่งค่าเช่ามาแล้ว ผู้เช่ายังต้องเสียค่านาให้แก่รัฐบาลด้วย (ดูตารางค่านา
ในหน้าถัดไป) ถ้าราคาข้าวเกวียนละ ๒๕ บาท ๓ ไร่ได้ ๑ เกวียน ภาษีค่านาไร่ละ
๑ บาท ก็ตกราว ๑๒ % ถ้าค่าเช่าไร่ละ ๑ บาท ก็นั้นต้องขาดรายได้ไป ๒๔ %
แต่ถ้าค่าเช่านาไร่ละ ๔.๕๐ บาท รวมทั้งภาษีค่านาแล้วจะเป็น ๖๖ % ของผลผลิตต่อไร่
ชาวนาได้เพียง ๓๔ % เท่านั้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นภาระแก่ชาวนาผู้เช่าเป็นอย่างยิ่ง โดยทั่วไป
แล้ว ถ้าผู้เช่านาเช่าในราคาสูง เจ้าของก็จะเป็นผู้ที่ต้องออกค่านาให้ด้วย แต่ถ้าผู้เช่า
เช่านาในราคาต่ำ เช่น ไร่ละบาท ผู้เช่าจะต้องเสียค่านาเอง ซึ่งก็แล้วแต่ว่า ผู้เช่ากับ
เจ้าของจะตกลงกันอย่างไร

^๑มาจากที่ต่าง ๆ กัน คือ กจร. ร.๕ กษ.๓.๑/๑, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑,
ร.๕ น.๓.๒ก/๒, ร.๕ กษ.๓.๒/๓๕, ร.๕ กษ.๑๐/๑, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๓,
ร.๖ กษ.๓/๑, ร.๖ น.๑๐.๒ค/๑ และ กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแพร่พาณิชย์
แฟ้ม ๖ เรื่อง ๕๓.

ตารางที่ ๔ เรื่องของอัครราชทูต

พ.ศ.	นาเกลือ					นาฟางลอย					นาหวางห้าม				
	เอก	โท	ตรี	จัตวา	เบญจ	เอก	โท	ตรี	จัตวา	เบญจ	เอก	โท	ตรี	จัตวา	เบญจ
ก่อน ๒๔๔๔			๑๖ ปี					๒๔ ปี					๑๖ ปี		
๒๔๔๔	๑บาท	๔๘ปี	๕๐ปี	๓๒ปี	๒๔ปี	สูงกว่านาเกลือ ๑/๕					เก็บ ๑/๕ ของนาเกลือ				
๒๔๕๒	๑บาท	๘๐ปี	๖๐ปี	๕๐ปี	๓๐ปี	๑.๒๐ปี	๑บาท	๘๐ปี	๖๐ปี	๕๐ปี	๑๒ปี	๑๐ปี	๘ปี	๖ปี	๕ปี
๒๔๕๔	๐.๘๐ปี	๐.๖๕ปี	๐.๕๕ปี	๐.๓๕ปี	๐.๒๕ปี	๐.๕๒ปี	๐.๘๐ปี	๐.๖๕ปี	๐.๕๕ปี	๐.๓๕ปี	๑๐ปี	๘ปี	๖ปี	๕ปี	๓ปี

- ที่มา ๑ กจช. ร. ๕ กษ.๓.๒/๓๕ ประกาศแก้ไขวิธีเกณฑ์เก็บเงินค่านา วันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๔
- ๒ กจช. กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์ เพิ่ม ๖ เรื่อง ๒๓ หนังสือจากหม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ถึง
พระยาไพฑูริคมนตรี ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕
- ๓ กจช. ร. ๕ กษ.๓.๒/๓๕ เพิ่มเก็บ
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๓ อร.ศ.๑๒๔ หน้า ๒๔๐
- ๓ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๒๓ ร.ศ.๑๒๔ หน้า ๒๔๐
- ๔ กจช. กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์ เพิ่ม ๖ เรื่อง ๒๔ เพิ่มเก็บ

สรุปได้ว่า ถ้าจะกล่าวโทษพวกเล่นที่ดินก็อาจไม่ถูกต้องนัก ในเรื่องกรณีที่
 เขามีโอกาสเป็นเจ้าของที่ดินได้มากมาย และเลือกที่ซึ่งดี ๆ ก่อน เพราะแน่นอนเมื่อ
 เขาเหล่านั้นลงทุนต่างก็ต้องหวังกำไร จึงอาจกล่าวได้ว่าเพราะระบบในการควบคุม
 การให้กรรมสิทธิ์ที่ดินของรัฐบาลไม่รัดกุม เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีทรัพย์สิน มีกำลังกักตุน
 และตักตวงที่ดิน นอกจากนี้แล้ว นโยบายของรัฐบาลบางครั้งบางคราวก็มีแนวโน้มช่วย
 เหลือพวกเล่นที่ดินนี้อีกด้วย ดังเช่นภาษีค่านาหวงห้าม ซึ่งเป็นนาที่ยังไม่ได้ทำการเพาะ
 ปลูกใด ๆ แต่หวงห้ามไว้เพื่อทำการเพาะปลูก ต่อไปในภายภาคหน้ามีแนวโน้มต่ำลง
 และแนวโน้มอัตราภาษีนาคูโคและนาปางลอยสูงขึ้นจากการปรับปรุงอัตราค่านาของรัฐบาล
 ที่ผ่านมา โดยที่อัตราค่านาของนาคูโค ซึ่งเคยเท่ากับอัตราค่านาหวงห้าม คือ ๑๖ อัฐ
 ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๔ แล้วอัตราค่านาหวงห้ามลดลงเหลือเพียง ๑/๘ ของอัตราค่านาคูโค
 อาจกล่าวได้ว่ารัฐบาลส่งเสริมให้มีการกักตุนที่ดิน เพราะถ้าภาษีค่านาหวงห้ามมีอัตราสูง
 การกักตุนที่ดินย่อมทำได้ยาก พวกที่กักตุนที่ดินนั้นก็คือ พวกเล่นที่ดินนั่นเอง ดังนั้นเท่ากับ
 รัฐช่วยเหลือพวกเล่นที่ดินด้วยเพราะการเก็บภาษีบนนาหวงห้ามเท่ากับเป็นการรับรอง
 ยืนยันสิทธิของพวกเล่นที่ดินว่ามีสิทธิที่จะครอบครองที่ดิน ครอบครองที่เจ้าของที่ดินยังมีเงิน
 ค่านาหวงห้ามให้รัฐ เท่ากับเป็นการกักตุนที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย เพราะถ้าที่ดินนั้นไม่
 มีการหวงห้าม ผู้จับจองก็ถือกรรมสิทธิ์ไปเสียหมด ซึ่งในปีเดียวที่ต้องทำประโยชน์
 มิเช่นนั้นตนหมดสิทธิที่จะห้ามหวง ผิดกับนาหวงห้าม ซึ่งเพียงแต่เสียเงินบ้าง แต่สิทธิใน
 ที่ดินมีเวลานานและไม่จำเป็นต้องทำประโยชน์ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ที่นำพ้อใจก็คือ พวก
 เล่นที่ดินนั่นเอง ซึ่งจะกักตุนที่ดินเพื่อขายในราคาที่สูงต่อไป นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่
 แสดงความหวังโยพวกเล่นที่ดิน ดังในคราวที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ กราบ
 บังคมทูลในหลวงรัชกาลที่ ๕ เรื่องการประชุมคานา โดยที่มีผู้เห็นว่า รัฐบาลควรเก็บ
 ภาษีคานาในอัตรา ๑/๘ ของอัตราภาษีนาคูโค กรมพระยาคำรงฯ ท่านทรงคึกคัก ทรงเห็น
 ว่า

... ค่านาหวงห้ามตามที่ประชุมกรรมการปฤกษาเลิกบ่อนเบี้ยได้กำหนดไว้ว่าควร
 จะเก็บไร่ละหนึ่งในสี่ในอัตรานาคูโค คือว่าถ้านาคูโคหนึ่งไร่คืออัตราละบาทเก็บ
 ค่านาหวงห้ามที่ทุ่งนั้นไร่ละสลึง ดังนั้นเมื่อชาพระพุทฺธเจมาปฤกษาคูกับเจ้าพนักงาน

เห็นควยเกล้าว่า ว่ายูฆางจะแรงเกินไป จะเปนความเดือดร้อนแก่พวกที่ลงทุน
ชื้อนาพาให้ทอดย จึงเห็นควยเกล้า ว่า ควยจะลุดลงคงเก็บไรละหนึ่งแปก
และเก็บเมื่อพนสองปีลวงไปแลว... (ชี้คเสนโดยยูเขียน)

และอัครานาหวงห้ามที่รัฐบาลได้ประกาศใช้ก็คือ ๑/๘ ของอัครานาคู่โค
ซึ่งได้คอบสนองผลประโยชน์ของเจ้าของที่ดิน

ชวานา

เรื่องการบุกเบิกของชวานานับเป็นเรื่องสำคัญและน่าสนใจที่จะศึกษามาก
แต่ผู้เขียนก็ไม่สามารถที่จะอธิบาย หรือบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างแจ่มชัด เพราะ
ว่าเอกสารหรือข้อมูลที่จะสนับสนุนมีน้อยมาก ก็เนื่องจากเหตุ ๒ ประการ คือ ประการแรก
ชวานามีได้เป็นผู้เขียนประวัติศาสตร์เอง ดังนั้นเรื่องราวของชวานาในส่วนนี้จึงมิได้ปรากฏ
เป็นหลักฐาน ประการที่สอง หลักฐานจากทางราชการเองนั้นแทบจะไม่ปรากฏเลยทีเดียว
เพราะการบุกเบิกของชวานาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับที่ดินซึ่งไม่มีหนังสือสำคัญ หรือ ถ้ามีก็เป็น
หนังสือสำคัญชนิดใบเหยียบย่ำซึ่งเป็นหนังสือสำคัญที่มีระดับต่ำที่สุด หนังสือสำคัญดังกล่าว
มานี้เป็นพวกที่ไม่ต้องเสียภาษีอากรที่ดิน ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นสำหรับรัฐบาลที่จะ
บันทึกหรือสนใจจะจดจำเป็นหลักฐานเกี่ยวกับการบุกเบิกของชวานานี้ ด้วยเหตุดังกล่าว
รัฐบาลจึงละเลยในสิ่งนี้ไป แน่อนที่สุดเอกสารทางราชการที่ปรากฏที่กองจดหมายเหตุ
แห่งชาติ หรือตามสถานที่ราชการต่าง ๆ ก็ย่อมจะขาดแคลนหลักฐานข้อมูลเหล่านี้ด้วย
เพราะไม่มีหลักฐานนักที่จะส่งมายังส่วนกลาง ซึ่งก็คือ สถานที่ราชการดังกล่าวนั่นเอง

อย่างไรก็ตามการศึกษาเรื่องการบุกเบิกของชวานา หลักฐานที่จะได้จากการ
ศึกษาอาจได้มาจากการสัมภาษณ์ พุก คุย กับชวานาจริง ผู้ซึ่งเคยใช้ชีวิตและผ่านประสบ-
การณ์ชั้นดังกล่าวมาแล้วในอดีต ซึ่งชวานาเหล่านี้ยังพอมีตัวตนอยู่บ้าง เท่าที่มีผู้ได้ศึกษา

กจช. ร.๕ กษ.๓.๕/๓๕ หนังสือกรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
ในหลวง วันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๕๘.

มาแล้วด้วยวิธีดังกล่าวแล้วพอจะวาทภาพการบุกเบิกของชาวนาในท้องถิ่นต่าง ๆ ออก
มาไบบ้าง เช่น งานเขียนของ Hanks, "Rice and Man" ของ Kaufman
"Bengkhuad" และของ สุชิน ศรีศิริ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี
ในเรื่องนี้ผู้เขียนได้ใช้วิธีดังกล่าวบ่อย เนื่องจากมีเวลาจำกัด ดังนั้นภาพที่ออกมาคงจะ
ไม่ชัดเจน จึงใคร่ขอฝากให้ผู้ที่สนใจได้ทำการศึกษาในประเด็นนี้ต่อไป เพื่อความกระจ่าง
ชัดมากยิ่งขึ้น

ชาวนาเป็นพวกที่ต้องอาศัยที่ดินในการยังชีพ ดังนั้นชาวนาจึงฝากชีวิตไว้
กับผืนนา แต่ชาวนาก็หาได้เป็นเจ้าของที่ดินทุกคนไม่ ในภาคกลางจากงานสำรวจของ
ซิมเมอร์แมน พบว่า ชาวนาที่ไม่มีที่ดินของตนเองร้อยละ ๓๖^๑ มีที่ดินของตนเองร้อยละ
๖๔ บริเวณที่มีการเช่ามากันมาก คือ บริเวณรังสิต สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับชาวนาในส่วน
นี้ก็คือ การบุกเบิกขยับขยายที่ดินของชาวนาเอง โดยไม่พึ่งการชุกคลองหรือของเอกชน
หรือของรัฐบาล

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าชาวนาที่มีที่ดินของตนเองมีจำนวนราวร้อยละ ๖๔ ซึ่งวิธี
การไต่ที่ดินมามีทั้งการซื้อที่ดิน และการจับจอง

การซื้อที่ดิน ชาวนามีหนทางจะซื้อที่ดินในราคาถูกได้ก็โดยเสียค่าชุกคลอง
ในกรณีคลองของรัฐบาล ซึ่งจะตกราวไร่ละ ๑ บาท ๑.๕๐ บาท แต่ขนาดของที่นาคงไม่
ไต่ผืนใหญ่เพราะมีผู้แย่งซื้อกันมาก แต่ถ้าซื้อจากคลองเอกชนชุก ก็จะมีราคาสูงขึ้น และ
ถ้าซื้อต่อจากพวกเล่นที่ดิน ราคา ก็จะสูงขึ้นอีก เป็นลำดับไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในภาค
การใช้ที่ดินของบทนี้

การจับจอง วิธีการนี้เป็นทางที่ชาวนาไม่ต้องเสียเงิน แต่ก็เป็นการยากลำบาก
ไม่น้อยที่จะต้องแสวงหาที่ดินซึ่งยังไม่มีผู้ใดจับจองหรืออ้างสิทธิ กรณีนี้มักเกิดในช่วงระยะ
แรก ๆ ของการขยายตัวทางการเพาะปลูก เพราะเมื่อมีการขยายตัวทางการปลูกข้าวมาก
คลองสายต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น การซื้อขายที่ดินจึงเกิดขึ้น เพราะที่ที่ว่างเปล่าและมีความ
สะดวกได้มีผู้จับจองแล้ว

ชาวนาที่มาจับจองมักจะมาจากที่อื่น ๆ คั้งกรณีของคลองแสนแสบ จากการ
ศึกษาเรื่องหมู่บ้าน "บางซวด" (Bangkuad) ในราว พ.ศ. ๒๔๑๓ บริเวณนี้ไม่มีผู้
อาศัย มีชาวนาจากชนบุรีซึ่งที่ทำกินเดิมของตนมีขนาดเล็ก จึงอพยพมาหาที่ทำกินใหม่
ซึ่งยังไม่มีคนจับจอง และก็จะมีคนอพยพตามมาเรื่อย ๆ หรือกรณีของ นายชะเอม
ที่มาอยู่บางชัน ซึ่งมาจากบริเวณทางเหนือของพระบรมมหาราชวังในกรุงเทพฯ โดย
ได้รับการแนะนำไปจับจองที่ดินในคลองเล็ก ๆ ใกล้บางชัน เพราะที่ดินบริเวณคลอง
แสนแสบเต็มหมดแล้ว คงจะในราว พ.ศ. ๒๔๔๓^๒ หรือกรณีของ นายจุน (Chun)
ชาวนาจากคลองภาษีเจริญ เมื่อคลองภาษีเจริญประสบปัญหา และจากคำบอกเล่าว่า
บริเวณรังสิตและแสนแสบมีที่ว่างเขาจึงอพยพมาใน พ.ศ. ๒๔๓๓ โดยซื้อที่นา ๕ ไร่^๓
อีก ๓ ปีต่อมาเขาขายที่นาของเขาออกไปถึง ๓๐ ไร่

จากการบอกเล่าที่ทำให้ผู้แสวงหาหมายังท้องดินใหม่ ซึ่งยังไม่มีเจ้าของ ผู้แสวง
หาใหม่อาจตั้งเล็กเล็ก และคนแก่ไว้กับญาติพี่น้องของคนที่บ้านเก่า ผู้ที่มีกำลังก็จะลงเรือ
มาหาที่ดิน เมื่อผู้แสวงหาพบที่ในปีหนึ่งหรือสองปีแล้วก็จะนำครอบครัวที่เหลือมาอยู่ด้วย^๔
สิ่งที่ผู้ผู้อยู่ใหม่จะต้องกระทำคือ สร้างที่พักอาศัย อาจนำไม้ไผ่ที่มีอยู่ในบริเวณ
นั้นมาประกอบเป็นบ้านขึ้น ต่อไปก็พยายามหาอาหาร ซึ่งสำหรับที่ใหม่ ๆ เช่นนี้ อาหาร
ก็คือสิ่งที่หาได้จากธรรมชาติ เช่น ปลาในน้ำ พืชผล เช่น หน่อไม้ในป่า และเนื้อสัตว์
จากป่าด้วย เช่น บริเวณบางชันที่ นายชะเอม ตั้งถิ่นฐานนั้นมีปลาชุกชุม ปลาจึงเป็นอาหาร
และสินค้าที่ทำรายได้ด้วย^๕ ซึ่งจากนั้นก็เริ่มทำการเพาะปลูก พื้นที่สำหรับการทำนา

^๑ Kaufman K. Howard, "Bangkhud", a community study in Thailand (1960) p. 14.

^๒ Hanks, M. Lucien, "Rice and Man" (1972) p. 75.

^๓ Johnston, *op.cit.*, p. 103.

^๔ Johnston, *op.cit.*, p. 103.

^๕ Kaufman, *op.cit.*, p. 15.

ในระยะแรก ๆ มักไม่เปลี่ยนแปลงใหญ่ เช่น นายชะเอมที่บางชัน เริ่มจากการเพาะปลูก
 ในที่ ๒ ไร่ ซึ่งเพียงพอแก่การเลี้ยงครอบครัวเขา^๑ หรือกรณี นายจุน ดังไคกล่าว
 มา หรือบริเวณแม่น้ำนครชัยศรี จะเห็นได้ว่ามีผู้ทำนาเพาะปลูกแต่เพียงริมแม่น้ำ
 เท่านั้น^๒ การที่ชาวนาต้องค่อย ๆ ขยับขยายเนื้อที่อย่างค่อยเป็นค่อยไปเช่นนี้ก็เพราะ
 ประการแรก ที่ ๆ จับจองยังคงหักร้างโกนสร้างถางพง เพราะเค็มยังเป็น
 เป็นป่าหรือเค็มไปด้วยหญ้า ดังนั้น สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ ทำ^๓ให้เป็นนา ซึ่งเป็นงาน
 หนักพอสมควรสำหรับชาวนาที่เริ่มกระทำในที่นั้น และเนื่องด้วยกำลังแรงงานก็ไม่พร้อม
 กล่าวคือ แรงงานส่วนใหญ่จะเป็นของผู้ปกครองครัว แรงงานเด็กที่อยู่ในวัยช่วยเหลือ
 ก็ยังน้อย จึงต้องค่อยเป็นค่อยไป และเป็นที่น่าสังเกตว่าระยะปีแรก ๆ ของการทำนานั้น
 เพราะว่าที่ดินยังเป็นป่าโคยมมาก แรงงานสัตว์ เช่น แรงงานกระบือจึงยังไม่จำเป็น
 เพราะการทำนาแบบเลื่อนลอย ในระยะแรก ไม่จำเป็นที่ต้องใช้แรงสัตว์ช่วย แรงงาน
 ที่ใช้จึงเป็นแรงงานคน ดังที่ Hanks ได้บรรยายไว้ ผู้ชาย (สามี) เป็นผู้ทำหลุมสำหรับ
 หยอกเมล็ดพืช ส่วนผู้หญิง (ภรรยา) เป็นผู้ใส่เมล็ดพืชลงในหลุม นอกจากนี้ยังต้องช่วย
 กันทำลายวัชพืชต่าง ๆ นานาค้วย ซึ่งชีวิตของชาวนาในช่วงนี้ไม่แตกต่างไปจากชีวิต
 ของชาวนาในปัจจุบันเท่าไรนัก และในเรื่องของหนังสือสำคัญ คือ ใบเหี้ยบย่ำ ซึ่ง
 ไม่จำเป็นที่จะขอจับจองที่ดินไว้มาก ๆ เพราะใบเหี้ยบย่ำมีอายุเพียงปีเดียว ถึงแม้จับ
 จองที่มาก ๆ แต่มิได้ทำประโยชน์ ที่ดินนั้นก็เป็นที่อันขาดสิทธิ์ที่จะจับจอง พร้อมกันนั้นผู้บุก
 เบิกยังต้องหาอาหารวิธีต่าง ๆ เลี้ยงชีพอีกด้วย

ประการที่สอง ผู้มาอยู่ใหม่ จำต้องเรียนรู้อารมชาติ^๔ ๆ ตัว ในสถานที่
 นั้นเสียก่อน ๆ ที่จะลงมือทำการเพาะปลูกคราวละมาก ๆ รวมทั้งมาจับจองที่ไว้มาก ๆ
 ถ้ามิได้ทำประโยชน์ในปีแรกก็ต้องตกเป็นของผู้อื่น ถ้ามีผู้มาจับจอง หรือถ้าเป็นชนิดตราจอง
 ก็มีสิทธิ์ได้ ๓ ปี ซึ่งถ้าขอกรรมสิทธิ์จะต้องเสียเงินค่ากรรมสิทธิ์ครั้งแรกหลายบาท

^๑ Hanks, *op.cit.*, p. 77.

^๒ สุธน ศรีหิรัญ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี หน้า ๖๓ - ๖๔.

ประการที่สาม ปัญหาเรื่องแรงงาน โดยปกติแล้ว แรงงานในครอบครัว นั้นว่ามีน้อยเพราะครอบครัวหนึ่ง มักมีแรงงานที่อยู่ในวัยทำงานน้อยคน คือ เป็นเด็กเล็ก เสียมากกว่า หรือเมื่อพอมีอายุขึ้นมา คืออยู่ในวัยทำงาน เมื่อมีครอบครัวก็แยกจาก พ่อ - แม่ ของคนไปทำมาหากินในที่อื่นเช่นนี้ ทำให้แรงงานที่จะทำงานหนัก ๆ ได้ขาดแคลน จึงจะเห็นได้จากแรงงานเสริมจากภาคอีสานที่ลงมารับจ้างทำนา

ดังนั้น ในปีแรก ๆ ชาวนาจึงเริ่มจากที่กินผืนเล็ก ๆ ก่อน ความยากลำบาก ของชาวนาในปีแรก ๆ ของการเพาะปลูกนั้นมีมาก ไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างแน่ชัดเลยว่ามีผู้ล้มตายจากโรคภัยไข้เจ็บเท่าไร แต่จากการศึกษาของ Kaufman กล่าวว่า มีผู้ล้มตายด้วยไข้บิดและมาเลเรีย ถึงร้อยละ ๕๐ - ๓๐ ของผู้ที่อยู่ที่บางซวก เพราะยุงชุมมาก ซึ่งนับว่านั่นตอนกำลังชาวนาพอควร นอกจากโรคภัยไข้เจ็บแล้ว ชาวนายังต้องนึกถึงธรรมชาติรอบตัวอีกด้วย เพราะตนมาแปลกที่ เช่น ต้องคอยสังเกตระดับน้ำว่าสูงเท่าไร เพื่อไม่ให้น้ำเข้าไปท่วมนามากไป และทำคันนาหรือปล่อยน้ำให้เข้านาในระดับใด ซึ่งก็นับว่าเป็นสิ่งจำเป็น นอกจากนี้แล้วสัตว์ต่าง ๆ ก็ยังเป็นปัญหาโดยทั่วไป โดยเฉพาะทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง สัตว์ที่ทำอันตรายเสมอ คือ ช้างป่า ซึ่งมักสร้างความเสียหายให้แก่นาและที่เพาะปลูกเสมอ นอกจากนี้ยังมีพวกนกที่เผ่าคอยจิกกินเมล็ดพืชที่หว่านไว้หรือเมล็ดข้าวที่ออกรวง หมูป่า หนอน หนู และปู ก็เป็นพวกที่ก่อความเสียหายทั้งนั้น

วิธีการทำนาในระยะแรก อาจจัดเป็นประเภท "นาไร่" กล่าวคือ ตัดคันไม้หรือหญ้าในฤดูแล้ง แล้วเอาไฟเผา เมื่อฝนตกจึงขุดเป็นหลุม โดยเอาไม้กระทุ้งดินให้เป็นรู แล้วจึงเอาเมล็ดข้าวหยอดลงไป ดังที่ Hanks ได้บรรยายไว้ในเรื่องการบุกเบิกของหมู่บ้านบางชั้น ว่าผู้ชายเป็นผู้ทำเป็นหลุม ส่วนผู้หญิงจะหยอดข้าวลงไป การทำนาไร่นี้ใช้แรงงานคนเท่านั้น ใช้แรงสัตว์ไม่ได้ เมื่อทำ ๕ - ๓ ปี ดินจึงต้องย้าย

ไปทำในที่ใหม่ และพื้นที่ก็มีจำนวนน้อย การทำนาแบบนี้จึงเพียงเพื่อเลี้ยงครอบครัว และเตรียมพันธุ์เมล็ดข้าวที่จะปลูกในอนาคตต่อไป ส่วนเรื่องอาหารนั้นชาวนามีเวลาที่จะอาศัยอาหารจากธรรมชาติได้ เช่น อาศัยหน่อไม้จากป่าไผ่ หรือพืชพรรณอื่น ๆ และในน้ำ คือ คลองที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ก็อาศัยอาหารจากน้ำนั้น เช่น ปลา ดังที่ปรากฏกับ นายชะเอมที่บางขัน^๑

ในระยะแรกนี้ชาวนาผู้มีทุนอยู่แล้วซึ่งอาจได้จากการที่เก็บหอมรอมริบไว้ หรือทุนที่ได้จากการขายที่แปลงเดิมก่อนการอพยพมา ก็พอจะเป็นค่าพันธุ์พืช และการซื้อเครื่องมือ รวมทั้งอาหารและเสื้อผ้าได้ ซึ่งเมื่อทำการบุกเบิกอาจเป็น ๑ ไร่ หรือ ๒ ไร่ ก็พอจะมีข้าวกินได้ตลอดปีและเป็นพันธุ์ต่อไปในคราวต่อไป ซึ่งวิธีนี้ก็ช่วยให้ชาวนาขยายได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังกรณี นายจุน บีแรกมีที่นา ๕ ไร่ ไร่ต่อไปก็เพิ่มมากขึ้นเป็น ๓๐ ไร่ เป็นต้น ส่วนชาวนาที่ไม่มีทุนเลยเมื่อมาทำการบุกเบิกแน่นอนก็ต้องกู้ยืมทุนมาจากญาติพี่น้องหรือผู้มีทุนที่คนพอจะหาได้ และแน่นอนปัญหาของชาวนาพวกนี้ก็ย่อมมีมากขึ้น เพราะต้องกู้ยืมทุนมาซื้อพันธุ์ข้าวหรือค่าใช้จ่ายในระหว่างบุกเบิก และคงต้องเสียดอกเบี้ยอีกเป็นแน่ แต่ในปีแรก ๆ ผู้บุกเบิกยังทำประโยชน์ในที่ดินนั้นได้เพียงเล็กน้อยไม่เต็มที่ตั้งหนทางที่จะชดเชยเงินที่กู้ยืมมาก็ลดลง เนื่องจากดอกเบี้ยจะเพิ่มขึ้นนับเป็นปัญหาแก่ชาวนามาก อย่างไรก็ตาม ในเรื่องแรงงานการบุกเบิกของชาวนานี้ถ้าจะนับค่าออกมาเป็นค่าของเงินแล้วจะปรากฏว่าอาจต่ำกว่าต้นทุนนั้นไร่หนึ่งราคา ๓๐ - ๔๐ บาท แต่ถาดอนรากซุดคอกให้เรียบร้อยนั้นไร่หนึ่งถึง ๖๐ บาท^๒ ซึ่งนับว่าเป็นภาระที่สูงมากจริง ๆ

เมื่อการทำนาแปลงนั้นขยายตัวมากขึ้น และเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย การทำนาแบบนี้ไร่คงได้กล่าวมาแล้ว จึงใช้ไม่ได้ ชาวนาต้องเปลี่ยนวิธีของการทำนาเสียใหม่

^๑ Hanks, Rice and man, p. 77.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๔.๔/๑๔ หนังสือพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูล
ในหลวง วันที่ ๑๑ มกราคม ร.ศ. ๑๒๐ หน้า ๕.

โดยใช้สัตว์เป็นแรงงาน คือ กระบือ เพราะทองนาไม่ใช้วิธีหยอดหลุมอีกแล้ว เนื่องจากที่ดินนั้นมีการหักร้างออกไปไต่อกหลายไร่และพื้นที่ ๆ จะทำแบบเลื่อนลอยก็แคบลงเพราะมีผู้คนเข้ามาจับจองกันมาก ชาวนาจึงต้องใช้แต่ที่นั้นในการทำนา เมื่อนากลายสภาพเป็นนาที่มีสภาพสมบูรณ์อาจใช้วิธีหว่านหรือดำก็ตาม จำต้องใช้แรงงานสัตว์ในการไถนา เพื่อกลับดินทำให้วัชพืชตาย และทำให้ดินร่วน ซึ่งเดิมมักใช้วิธีการเผา แต่สำหรับที่นามาก ๆ นี้ ชาวนาประสงค์จะปลูกต่อเนื่องกันหลายปี วิธีเผาแล้วปลูกจะประสบปัญหาดินจืด จำต้องมีการไถซึ่งต้องใช้แรงงานสัตว์ เมื่อมีสัตว์ก็ต้องมีการระเพิ่มในการดูแลรักษาเลี้ยงคอก เพราะสัตว์แรงงาน เช่น กระบือ นับว่ามีราคาพอควรคงจะไต่กล่าวต่อไป สิ่งที่เจ้าของต้องเลี้ยงคอกคือ ในบางครั้งต้องหาหญ้า ฟาง หรืออาหารให้สัตว์พวกนี้ซึ่งจะเป็นภาระเพิ่มขึ้น ที่ดินส่วนหนึ่งก็ต้องปลูกหญ้า ชาวนาจำต้องหาฟางไว้เพื่อเป็นอาหารค้าย นอกจากนี้ยังต้องระวังโรคภัยไข้เจ็บ และที่สำคัญมากก็คือ เรื่องการลักขโมย นอกจากนี้แล้วเครื่องมือชนิดต่าง ๆ ตลอดจนวัสดุชนิดต่าง ๆ ที่แตกต่างไปจากเมื่อคราว "นาไร่" ก็มีมากขึ้นคือรายจ่ายเพิ่มขึ้นและในบางครั้งแรงงานของครอบครัวไม่เพียงพอ ต้องจ้างแรงงานอื่นช่วย ดังนั้นรายจ่ายของชาวนาก็ต้องเพิ่มมากขึ้นด้วย ซึ่งรายจ่ายพวกนี้นับเป็นตัวเลขทางการเงินได้ และต้องใช้ไปมาอยู่เสมอ คงจะไต่กล่าวต่อไป

ในระหว่างที่ชาวนากำลังทำการบุกเบิกอยู่นั้น ในเรื่องอาหารซึ่งเป็นเรื่องยังชีพคงไม่มีปัญหามากนัก เพราะในช่วงเวลาดังกล่าว (สมัย ร.๕ - ร.๖) ชนรชนชาติยังมีความสมบูรณ์อยู่ ปลานับเป็นอาหารที่หาได้ง่ายที่สุดสำหรับผู้ที่มีทางน้ำไหลผ่าน และถ้ามีปลามากพอก็เป็นสินค้าได้อีกด้วย สัตว์ให้เนื้อ หน่อไม้ พืช ผัก อีกหลายชนิดที่หาได้ไม่ยากเลยนั้นมีปรากฏโดยทั่วไป และเมื่อการบุกเบิกเพิ่งเริ่มต้น ผู้บุกเบิกมีเวลาพอที่จะเข้าไปหาอาหารจากป่าใกล้ ๆ ได้ และเป็นโอกาสต่อมาที่ผู้บุกเบิกจะต้องสร้างแหล่งอาหารเล็ก ๆ ของคนขึ้นเอง เช่น ปลูกพืชผักที่จะใช้บริโภค เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด เป็นต้น นับว่าจะช่วยให้การหาอาหารง่ายและสะดวกขึ้นยิ่งเมื่อยามมีภาระมากขึ้นจากการทำนา อย่างไรก็ตามในการบุกเบิกของชาวนาใหม่ในเขตรังสิต ปรากฏว่าผู้บุกเบิกที่ไปจากกรุงเทพฯ คำนวณเอาสิ่งจำเป็น รวมทั้งอาหารสำหรับบริโภค ล่องเรือเข้าไปเป็นทุนด้วยก็มี พวกที่น่าจะมีปัญหาในเรื่องนี้คงจะไต่แก่ พวกที่เข้าไปบุกเบิกหลัง

ที่สุด เพราะธรรมชาติได้ถูกทำลายไปไม่มากนักเนื่องจากการบุกเบิกของพวกแรก ๆ อาหารก็ถูกระงับลงทุกที เมื่อจำเป็นผู้บุกเบิกพวกหลังนี้จำต้องกู้ยืมเงินจากผู้ที่มีละในดินนั้น หรือ ต่างดินก็ตามเพื่อเป็นค่าอาหารและพืชพันธุ์ที่จะใช้เป็นทุนในการผลิต ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งปัญหาที่ผู้บุกเบิกจะพบกับความยากลำบาก อันเกิดจากคอกเบี้ยที่จะต้องชดใช้ แต่อย่างไรก็ตามเรื่องอาหารคงไม่เป็นปัญหามากนักในสภาวะธรรมชาติเช่นนั้น

ในเรื่องการครอบครองที่นาของชาวนานั้น จากงานวิจัยของ จอห์นสตัน พบว่า ชาวนาแถบคลองแสนแสบ และรังสิต จะมีที่นาระหว่าง ๕๐ - ๕๐๐ ไร่^๑ แถบคลองประเวศบุรีรมย์ ตอนคลองหลวงแพ่ง ถึงบ้านทับยวานั้น ปรากฏมีผู้ทำนาระหว่าง ๑ - ๑๕ ไร่^๒ ในแถบอยุธยาเอง ชาวนาเช่นผู้ใหญ่เจ็ดย บ้านคอนทัญนาง อำเภอนครหลวงอยุธยา มีที่นาทำ ๑๓ ไร่^๓ ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณคลองดำเนินสะดวกกับคลองจินดา ริมแม่น้ำท่าจีนมีขนาดที่นาแตกต่างกันโดยทั่วไป ๕ - ๑๕ ไร่ และถ้าเป็นนาดีเจ้าของหนึ่งจะมีนาประมาณ ๑๕ - ๒๐ ไร่ ส่วนในที่ป่าเจ็ดยแล้ว เจ้าของหนึ่งจะมีที่ประมาณ ๒๐ - ๔๐ ไร่ นอกจากรายใหญ่ ๆ มีราว ๑,๐๐๐ ไร่^๔ ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ มีรายงานว่าชาวนาจังหวัดอ่างทองครัวหนึ่งมีบาราว ๕๐ ไร่^๕ และ

^๑ Johnston เล่มเดิม, หน้า ๑๐๔.

^๒ กจช. ร.๕ กษ.๓.๑/๑๓ รายงานพระยาวิเศษโณชนา ๕ เมษายน ร.ศ. ๑๒๘ หน้า ๑๓.

^๓ กจช. กษ.ใหม่ แฟ้ม ๕๑ เรื่องที่ ๔๓๔ แผนกเพาะปลูกส่วนรายงาน พ.ศ. ๒๔๕๔ หอทะเบียนมณฑลกรุงเก่า

^๔ กจช. ร.๕ ม.๖๕/๒๑ สยาม : รายงานทั่วไปของกรมแผนที่ ปี ร.ศ. ๑๒๒ ๑๒๓ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คูรูอเมริกัน ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๓๕.

^๕ กจช. กษ.ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พาณิชย์ แฟ้ม ๑ เรื่องที่ ๒๓ เลขานุการสภาเผยแผ่พาณิชย์ (คงจะ) พูล นายกสภาเผยแผ่พาณิชย์ ๒๗ เมษายน ๒๔๗๕

โดยทั่ว ๆ ไปเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยารวมแล้วหนึ่งจะมีที่ดินประมาณ ๕๐ ไร่ เป็นที่
น้ำสังเกตว่าเขตใดที่เป็นที่ดินที่ชาวนาส่วนใหญ่บุกเบิกเข้าไป ขนาดของที่นาจะเป็น
ขนาดย่อม แต่ถ้าที่ใดเป็นเขตของโครงการขนาดใหญ่ของเอกชนหรือของรัฐบาล
(เช่น คลองแสนแสบ และ รังสิต) ที่นาก็จะเป็นที่มีขนาดใหญ่ตามไปด้วย ทั้งนี้คง
เพราะในที่ดินประเภทหลังนั้นชาวนาที่สามารถลงทุนของที่ดินได้นั้น มักจะเป็นผู้มีทุนรอน
พอที่จะทำการจองและดำเนินการทำนาในที่แปลงใหญ่ ๆ ได้

ชาวนาที่มีที่ดินเองถ้าไม่ภูมิลำเนาถิ่นนี้ย่อมเห็นว่าพวกนี้ยังมีฐานะความเป็นอยู่ที่คิดว่า
ชาวนาอีกพวกหนึ่ง คือ พวกที่มีที่นาของตนเอง แต่ชาวนาที่มีที่ดินรายย่อยมีโอกาสจะสูญเสีย
เสียที่ดินและตกอยู่ในฐานะของผู้ที่เช่าในภายหลังยาก เพราะถ้าปีใดเกิดความเสียหาย
แก่ผลผลิต เจ้าของนาก็ต้องภูมิลำเนาถิ่นนี้ ย่อมสิ้น ซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่การสูญเสียที่ดินในที่สุด

นอกจากภัยธรรมชาติและจากสัตว์ต่าง ๆ ที่คอยยื้อแย่งทำลายผลผลิตที่ได้มา
ด้วยความยากลำบากแล้ว ชาวนาจำนวนมากยังต้องประสบปัญหาจากการแย่งชิงที่ดินจาก
ชาวนาค่ายกันเอง และจากผู้มีอำนาจอีกค่าย สาเหตุของการแย่งชิงวิวาทที่ดินนี้ ก็มาจาก
ระบบการควบคุมเรื่องที่ดินของรัฐหละหลวมนั่นเอง ประกอบกับชาวนาส่วนใหญ่มิได้แปร
กรรมสิทธิ์ของตนจากใบเหยียบย่ำเป็นตราแดงหรือตราจองนั่นเอง ซึ่งอาจเพราะกลัว
หรือไม่รู้หรือไม่อยาก "วุ่นวาย" ก็ได้ และนอกจากนี้ยังมีชาวนาอีกไม่น้อยที่ถูกหลอกลวง
โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะได้นำตัวอย่างต่อไปนี้รวมทั้งวิธีการต่าง ๆ ที่ผู้มีอำนาจแก้ไข
สถานการณ์ เมื่อมีการฟ้องร้องเกิดขึ้น และอาจจะแสดงถึงความเสียหายเปรียบของชาวนา
ในตัวอย่างของการซับซ้อนของการจับจองที่ดินที่มีรายงานถึง เช่น

...ที่นาที่มีผู้ร้องขอจับจองในที่แห่งนั้นถึง ๕ - ๓ ราย ซึ่งแต่ละรายมีใบสำคัญ
ต่าง ๆ คือ

- ก. มีใบสำคัญที่ได้จากพนักงานชุดคลอง
- ข. พวกมีใบจับจองจากชาหลวง และ

ค. พวกมิใช่เหยียดย่ำ เหตุที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นเพราะ พวกที่มีใบจองขึ้นไป ๒๐ - ๒๕ เส้นบาง แต่ยังไม่โกทำเต็มทีที่ของจอง พวกที่ถือใบสำคัญ ของเจ้าพนักงานคล่องไคตั้งทำนาอยู่ปลายนาของพวกที่มีใบจองแตกกออยู่ในระหว่างคลอง ส่วนพวกถือใบเหยียดย่ำไคทำนา จับตั้งแต่ลำบึงที่ขวางขึ้นมาอีกทางหนึ่งเป็นคนมาก ส่วนปลวญนาไคตกอยู่ในที่รวมกัน และเมื่อคนทั้ง ๓ ทำนาเป็นฟางตลอดถึงกัน เขาจึงรู้ว่าที่นาทับกัน พวกไคมีกำลังพาทนะมากก็ทำนาบุกรุกเข้าไป โดยอำนาจกรมเต็มตามใบสำคัญ พวกไคมีกำลังก็รักษาความสงบไว้ ถึงแมฟองรองคอศาลไคไม่ค่อยจะสำเร็จดังประสงค์ พวกไคมีกำลังจึงเอากำลังจากคนต่างประเทศมาช่วย จึงเป็นเหตุในบังคับฝรั่งเสส กลับยกพวกฟองไคนาลำเดินสวนของคนเขาไปครั้งนี้มาก...

ในตัวอย่างนี้จะเห็นไคถึงความซับซ้อนของใบสำคัญนี้ โดยที่มีผู้จองที่นาทับกันถึง ๓ คน และที่นาของใบสำคัญก็มาจากต่าง ๆ กันด้วย ซึ่งเรื่องนี้เป็นปัญหามาก เพราะใน พ.ศ. ๒๔๓๗ มีรายงานว่า

การจับจองที่ดินโดยตราจองเป็นที่ยุ่งเหยิงซับซ้อนมาก ยิ่งตั้งแต่จาก พ.ศ. ๒๔๓๐ ย้อนไป เพราะการออกตราจองนั้นเพียงแต่เสียเงินค่าธรรมเนียมให้แก่ เสนา กรมการ กำนัน ๆ ก็จะมีประทับตราลงในตราจองเท่านั้นเป็นใช้ได้ ถึงแม้ เสนา กรมการ กำนันนั้น จะพ้นจากตำแหน่งไปแล้วก็ตาม แต่ตราที่จะใช้ประทับยังถือว่าใช้ได้ตลอดไป และถ้าตรานี้ไปตกอยู่แก่ใคร ผู้นั้นก็เป็นเสนา กรมการ กำนัน และมีสิทธิถูกต้องตามกฎหมาย และถ้านับย้อนขึ้นไปจาก พ.ศ. ๒๔๓๐ ตัวเสนา กรมการ กำนันเก่า ๆ ยังมีอยู่โดยมาก^๕ รัฐบาลไคเริ่มปรับปรุงโดยให้ผู้วาราชการจังหวัดประทับตราหลังโฉนดด้วย และมีชุดหนึ่งเก็บไว้ที่ศาลากลางจังหวัดในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๐^๖ แต่ไคหาเสร็จสิ้นปัญหาไปไม่ จึงยัง

^๕ กจร. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือหลวงโยธาธิการ ข้าราชการกรมการกรุงเทพฯ ถึง พระยาศุภศักดิ์มนตรี วันที่ ๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๒๔ - ๔๐.

^๕ กจร. ร.๕ กษ.๓.๕/๑๐ หนังสือพระยาศุภศักดิ์มนตรี กราบบังคมทูลในหลวง ๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๓ หน้า ๓๕ - ๓๘.

^๖ เรื่องเดียวกัน.

เห็นความยุ่งยากและปัญหาของที่ดินได้อย่างแจ่มชัด และจะต้องเป็นความกันทั่วไปอีกด้วย
 บริเวณที่เป็นความเรื่องที่ดินมาก ๆ ใกล้เคียง บริเวณฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก
 ออกของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ในทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้เคียง
 บริเวณหมู่คลองของบริบทชุกคลองแลคูนาสยาม ในบริเวณที่กำลังทำการขุดอยู่ คลอง
 อุดมชนจรฝั่งตะวันตกเกือบตลอดลำคลอง ตอนปลายคลองก็ยังคงเป็นความกันอยู่มาก ซึ่ง
 ไม่เฉพาะแต่ริมฝั่งคลองเท่านั้น ที่ ๆ นอกฝั่งคลองก็ยังคงเป็นความกันด้วย^๑ นอกจากนี้
 บริเวณคลองแสนแสบฝั่งเหนือฝั่งใต้ ตลอดถึงเมืองนครเขื่อนขันธ์ สมุทรปราการ และ
 เมืองฉะเชิงเทราก็เพิ่มมากขึ้นทุกที^๒ ในบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา แถบ
 เมืองนครชัยศรีได้เป็นความกันมากด้วยเรื่องการแย่งที่กันทำ^๓ ส่วนบริเวณคลอง
 เอกชนที่ชุกใหม่ก็มักจะมีการวิวาทเรื่องการตั้งจองที่ดินกันหน้า เช่น คลองพระราชกิมล
 และคลองพระยาบรรพชา เป็นต้น ยังมีตัวอย่างของการตั้งจองที่นาลักษณะหนึ่ง ดังรายงาน
 ของหลวงโยธาธิการ ข้าราชการกรมนครหลวงว่า

... เติมนาจองขอจับจองไว้ก่อนหรือหลังพระบรมราชานุญาต แต่หาได้ทำไม่
 บางรายได้ทำบางเล็กน้อย เมื่อใดภูวานาคลองใดพระบรมราชานุญาตก็ถูกรุ
 มาแล้วนำทาบบริบูรณ์ก็ได้รับเรื่องมาทำเป็นพ่วงหมคบางไมหมคบาง ผ่ายูเจ้าพนักงาน
 ใหญ่ลงข้อเสียคุดคลองไปทำในที่ของตน แต่พวกนาจอง ๆ รุกลงมาไว้คนละ ๕๐ -
 ๑๐๐ ไร่ คงได้ทำนาอยู่ ๑๕ - ๒๐ ไร่ จึงเป็นเหตุให้มีการฟ้องร้องอยู่ยังโรงศาล

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบถวายบังคมทูล
 ในหลวง ๒๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๔๘ - ๕๕.

^๒ กจช. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบบังคมทูลในหลวง
 ๑๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๒๕.

^๓ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เอกสารตรวจราชการเมืองนครชัยศรี
 เมื่อเดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๑๗ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมลำควน คิตุกุล
 ณ อยุธยา โรงพิมพ์คุรุสภา พระสุเมรุ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๑๑ หน้า ๕๕.

ซึ่งทำให้เสียเวลาทำมาหากินกว่า ๕ - ๖ ปี ก็ยังไม่เสร็จสิ้น และเหตุการณ์
เช่นนี้เกิดขึ้นหลายร้อยราย ดังเช่น คลองพระยาคำวังราชพลชั้นนี้ เป็นต้น^๑

อีกลักษณะหนึ่งที่เป็นปัญหาถึงการจับจองที่ดินเกี่ยวกับการขุดคลอง เช่น
คลองนครเนื่องเขตรักกับคลองหลวงแพ่ง ดังที่ข้าหลวงกรมนากรุงเทพฯ รายงานว่า

...คลองนครเนื่องเขตรักเมื่อขุดแล้วประมาณ ๕๐ ปีเศษ ราษฎรได้รับใบอนุญาต
ไว้คนละ ๓๓ - ๖๖ - ๙๙ ไร่บาง แดงทำตลอดไม่ ฝ่ายปกครองหลวงแพ่ง
โคขุดตามตักคลองนครเนื่องเขตรักไป เมื่อในเวลาที่หลวงแพ่งแจวพนักงานขุด
ไปไคร้งวัดให้กับผู้มาเสียค่าคลอง ในส่วนที่คลองตัดตามนั้น ผู้ที่โคขุดจองอยู่ก่อน
ของคลองนครเนื่องเขตรักฟ้องร้องไม่ยอม ซึ่งแย่งชิงกันหลายสิบราย ฝ่ายโคขุดมือ
ทำนาก่อนก็นับว่าเป็นเจ้าของไปหนึ่ง บางทีโคขุดหลวงแพ่งแล้วผู้มาทำที่หลังกลับ
โคขุดหลวงไปอีกถึงกับมีเรื่องราวตีพันแทงกัน^๒

สำหรับในเขตรังสิต การแย่งชิงที่ดินที่ปรากฏมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ผู้ที่ซื้อนาจากบริษัทแต่ยังมีโคไปตั้งทำนากเพราะคลองยังขุดไปไม่ถึง
หรือยังไม่โคไปตั้งทำนา ค่อมามีผู้อื่นเข้าไปตั้งทำนาในที่นั้น ซึ่งเป็นผู้ตั้งทำนาก่อนแต่
จับจองผู้ที่ซื้อจากบริษัทขุดคลองฯ เมื่อมาเป็นฟ้างแล้ว เจ้าของที่ซื้อจากบริษัทขุดคลองฯ
จึงออกไปตั้งทำนา ฝ่ายพวกแรกที่มาทำนาก่อนถือว่าตนทำนามานานแล้ว บริษัทจะเรียก
เงินเท่าใดก็จะยอมให้ รายที่ไม่มีเงินก็คือตั้งทำนากอยู่ จึงเป็นปัญหา

๒. ผู้ที่โคออกไปตั้งทำนากอยู่ เพราะถือว่าตนมีตราจองหรือใบเทียบย่ออยู่
แล้ว ก่อนที่บริษัทจะได้สัมปทาน เมื่อเป็นความกับบริษัทขุดคลองแลคนาสยาม ซึ่งถือ
กรรมสิทธิ์เอาความประทานบัตร คือยกให้บริษัทมีกรรมสิทธิ์แต่ในที่รกร้าง ที่นาที่มีตราแดง

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือหลวงโยธาณัติการ ข้าหลวงกรมนากรุงเทพฯ
ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรี ๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๖๔ - ๘๐.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือหลวงโยธาณัติการ ข้าหลวงกรมนากรุงเทพฯ
ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรี ๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๖๔ - ๘๐.

ตราจองอยู่แล้วบริษัทจะถือที่ดินนั้นเป็นสมบัติของบริษัทไม่ได้ จึงเป็นความกัน เช่นกรณีหลวงวาติคปรเทศและพวกเป็นความกับบริษัทชุกคลองแลคนาสยามจำกัด

จากรายงานของกรรมการตัดสินความนั้น การวิวาทแย่งชิงที่นาในรังสิตตามประเภทแรกนั้นมีมาก แต่ที่จะเป็นความถึงศาลมีน้อย เพราะการตัดสินง่าย แต่ในประเภทที่สองนี้เป็นการยากลำบากมาก ต้องสืบหลักฐานแต่ละฝ่ายเพราะมีหนังสือสำคัญ^๑ ดังเช่นราย หลวงวาติคปรเทศกับพวกที่ทำโฉนดปลอมขึ้น^๒

ในการแย่งชิงที่ดินนั้นปรากฏมีทั้งระหว่างชวานาคด้วยกัน และระหว่างผู้มีอำนาจกับชวานา ผู้มีอำนาจหลายคนสามารถใช้อำนาจของตน แย่งชิงที่ดินจากชวานาได้ วิธีการของการแย่งชิงที่ดินนั้นมีขั้นตอนที่พอจะสังเกตได้คือ ครั้งแรกใช้กลไกในทางกฎหมาย คือ บรรดาใบสำคัญต่าง ๆ ในเรื่องที่ดิน ได้แก่ โฉนดต่าง ๆ ว่ามีครบถ้วนอย่างไรบ้าง มีประเภทใด เมื่ออ้างถึงใบสำคัญนี้แล้ว คู่กรณียังไม่สนใจที่จะย้ายออกไปมาตรการขั้นต่อไปก็คือ การใช้กำลังในลักษณะต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ส่งฟ้องศาล การฟ้องร้องโดยอาศัยอำนาจของกฎหมายนี้เป็นการใช้กำลังอย่างหนึ่ง และเป็นสิ่งที่ยากลำบากแก่ชวานาโดยทั่วไป เพราะนอกจากชวานาไม่รู้หนังสือ และเป็นการยากที่จะเข้าใจหลักแห่งกฎหมายอีกด้วย ทั้งการฟ้องศาลยังต้องใช้จ่ายเงินและเสียเวลา ดังนั้นพวกชนชั้นสูงหรือพวกมีอำนาจดำมีกรณีวิวาทเรื่องที่ดินมักให้ศาลเป็นผู้ตัดสิน เพราะคนมีฐานะความมั่งคั่ง เพราะคนรู้และเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ มากกว่า ดังเช่น ในกรณีที่ผู้ชุกคลองเอกชนชุกคลองก็จะได้รับพระราชทานที่ดิน

^๑ กจช. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือพระยาวารุณเสวกฤทธิ พระวิภาควรรณ พระยาประชาชีพบริบาล พระยาอินทราธิบดี สี่ทราชมืองเมือง กราบบังคมทูลในหลวง ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๕๐.

^๒ ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐ หนังสือพระยาวาติคปรเทศ กราบบังคมทูลในหลวง ๒๕ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ หน้า ๑๗๓.

สองฝั่งคลองเป็นสิทธิ์ ส่วนที่ดินที่มีผู้จับจองในบริเวณดังกล่าวก็ให้เป็นที่ยกกลางกันเองระหว่าง
 ผู้ขุดคลองเอกราชและผู้บุกเบิกนั้น แต่ผู้บุกเบิกนั้นจะต้องถือตราแดงจึงถือเป็นสิทธิ์ ซึ่ง
 อาจกล่าวได้ว่ามีน้อยรายนัก ส่วนใหญ่ผู้จับจองบุกเบิกอยู่ก่อนมักเป็นพวกที่ถือใบเหยียบ
 ย่ำ หรือไม่มีหนังสือสำคัญ ดังนั้นพวกนี้ก็เป็นอันหมดสิทธิ์ในที่ดิน ผู้ขุดคลองเอกราชจึงมี
 สิทธิถูกต้องในที่ดินดังกล่าว ดังที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงอธิบายถึงปัญหานี้ว่า

... คำจับจองนี้เข้าใจได้ ๒ ทาง คนสามัญเข้าใจว่าเข้าไปหักร้างทางพงในที่
 วางถือไว้แล้วก็เรียกว่า จับจอง ไม่ต่องคิดถึงเรื่องจะต้องทำให้มีประโยชน์ภายใน
 ๓ ปี อีกทางหนึ่ง คำจับจองนี้ เข้าใจว่าจับจองตามประกาศเคินประเมินนา ที่มี
 ขอบบังคับว่าถ้าผู้ใดมีใบจองแล้ว ต้องทำให้มีผลภายในกำหนด ๓ ปี แต่ไม่ใคร่จะถึง
 เกินกำหนด ๓ ปีไปควย ในส่วนบริษัทยุนี้ มีความซื่อว่าใหญ่บริษัทถือว่าใครจับจอง
 ที่ดิน ๒ ฝั่งคลองตามพระราชบัญญัติซึ่งว่าควยจับจองที่นาซึ่งต้องเข้าใจว่าประกาศ
 เคิมประเมินนานั้นเอง แต่ส่วนที่ว่าบริษัทจะเอาที่ ๆ มีผู้ใดจับจองเป็นเจ้าของ
 ไร่แต่เคิม ไม่ได้นั้น ความหวัชคไม่ เพราะราษฎรบางคนก็อาจถือโฉนดตราแดง
 ใบเหยียบย่ำ หนังสือสัญญาซื้อขายทำค่อนอำเภอใด แลบางคนที่จะไม่ทำอะไร
 เลย จะให้เข้าใจว่าบริษัทจะรับเอาที่ดินของคนทั้งหลายได้ เว้นเฉพาะแต่ที่มี
 ตราจองเท่านั้นหรือ ดูเป็นการขึ้น... ก็คงยอมว่า คำจับจองที่ไซแก่ราษฎรนั้น
 ไซอย่างคนสามัญเข้าใจกัน ไม่ใช่ที่ไซในพระราชบัญญัติประเมินนา...

จากคำอธิบายนี้จะเห็นได้ว่าผู้ร่นอยเสียเปรียบตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว ดังนั้นตาม
 หลักแห่งกฎหมายฝ่ายของผู้ขุดคลองเอกราชจึงเป็นผู้ชนะความซึ่งศาลจะเป็นเครื่องมือที่ทำ
 ให้บังเกิดความถูกต้องขึ้น ดังนั้นพวกที่มีความรู้หรือมีอำนาจมักใช้ศาลเป็นเครื่องมือตาม
 วิธีทางนี้

อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจของผู้พิพากษาในศาล บางครั้งก็ไม่ยุติธรรมนัก
 ถ้าเกิดมีผลประโยชน์ระหว่างคู่ความกับผู้พิพากษา ดังเช่นกรณีของหลวงวาทิตบรเทศ
 ปลอมโฉนดที่ดินในบริเวณทุ่งรังสิตต่อกับคลองแสนแสบ ซึ่งเป็นความกันระหว่างผู้จับจอง

โดยโอนคปปลอมกับผู้จับจองในนามของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม รวมทั้งกับบริษัทชุก
คลองฯ ควบ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๗ - ๒๔๔๒) หลังจากคณะกรรมการได้ตัดสินว่า
โฉนดที่หลวงวาทิตบรเทศกับพวกได้ทำขึ้นนั้นเป็นของปลอม และโทษที่หลวงวาทิตบรเทศ
ได้รับนั้นเบามาก คงได้รับสั่งของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ในเวลาต่อมาว่า

...แลกรมหลวงพิชิต (ผู้พิพากษาในคดีนี้ - ผู้เขียน) ทรงมีพระนิสสัยอีก
(๑) ทรงวางโทษผิดไกล ๆ กับความผิดของจำเลย เช่นในเรื่องนี้ปรับ
พระวาทิตละเมิดลาเคี้ยวเป็นเงิน ๑๕๐ บาทเศษ ๆ ในเรื่องพระวาทิตทำ
ผิดตามฉ้อโกงบริษัทแลราษฎรถึงปลอมหนังสือสำคัญของรัฐบาล ความผิดเช่นนี้
กฎหมายเก่าก็ดี กฎหมายใหม่ก็ดี ลงโทษหนักเสมอ...

ในเรื่องนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นไปไม่ได้ที่ผู้ทำหน้าที่ตัดสินจะหาหน้าที่บกพร่อง
โดยไม่รู้กฎหมายถึงเช่นนี้ ผู้ตัดสินคดีที่มีอำนาจขณะนั้นก็คือ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เรื่อง
ที่พระวาทิตบรเทศปลอมโฉนดนั้นนับว่าเป็นเรื่องทำความผิดอย่างสำคัญ เพราะปลอมหนังสือ
สำคัญทางราชการโดยการหลอกลวงประชาชนจำนวนมาก และหลอกลวงเอาทรัพย์สินค่าย
ซึ่งนำที่รัฐบาลจะใช้เวลาแห่งความเข้มงวดถูกต้องตามกฎหมายจัดการให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้ที่จะคิดทำ
เช่นนี้ต่อไป ซึ่งอาจเพราะผู้ตัดสินกับผู้ถูกฟ้องมีผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ หรือ
อีกกรณีหนึ่งคือ กรณี ม.ร.ว.สุพรรณ สนิทวงศ์ฯ ฟ้องขับไล่อราษฎร ๒๕ ราย ออกจาก
ทุ่งคองลคร เมืองนครนายก ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งศาลจังหวัดนครนายกได้ตัดสินให้
ม.ร.ว.สุพรรณ เป็นผู้ชนะความ พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้
ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ว่า คำพิพากษาของศาล
นครนายกนั้นไม่ยุติธรรม จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเธอ
กรมหลวงสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ อธิบดีศาลฎีกาขณะนั้นพิจารณาความใหม่ และในที่สุดกรมหลวง
สวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ ทรงกลับคำตัดสินเดิมของศาลเมืองนครนายก โดยให้ชวาวนา ๒๕ ราย

* กจช. ร.๖ กษ.๕/๕ พงษาวดารของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม เรื่อง
บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามชุกทุ่งนครนายก เล่ม ๒ หน้า ๕๕.

เป็นฝ่ายชนะความ^๑ จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างศาลนครนายก กับ ม.ร.ว. สุวพรรณ เป็นสิ่งที่น่าพิจารณา

ข. การใช้กำลังรุนแรง เมื่อใช้กำลังทางกฎหมายยังไม่ได้ผล เจ้าของเดิมยังไม่ยอมออกจากที่ดิน การใช้กำลังรุนแรงจึงเป็นหนทางที่จะต้องใช้ ซึ่งปรากฏอยู่เสมอ เช่น กรณีของนายพามทีคบิดา กับพวก ๑๕๐ คน พวกกันปรี้อโรงนาและเก็บทรัพย์สินสมบัติของชาวนา ๕ ราย ที่ตำบลทุ่งแลนแสบ ใน พ.ศ. ๒๔๓๘^๒ หรือใน พ.ศ. ๒๔๔๒ หลังจากคณะกรรมการตัดสินให้บริษัทชุกคลองฯ ชนะความพระวาติค-บรเทศแล้ว เมื่อราษฎรผู้ถือตราจองปลอมยังมียอมออกจากที่ทำกิน ผลตระเวรของบริษัทชุกคลองฯ พวกกันยกกำลังไปคลองชอยที่ ๘, ๙ ๑๐ แล้วรื้อบ้าน โรงนา ของเจ้าของเก่าและเผาทิ้งด้วย ซึ่งมีผู้รับเคราะห์ประมาณไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ หลังคาเรือน^๓ ในเรื่องนี้ถ้าพิจารณา ผู้ที่เสียหายเดือดร้อนมากที่สุดก็คือ ราษฎรผู้ทำนาในที่นั้น เพราะไปอยู่ตรงกลางขณะที่มีการแย่งชิงผลประโยชน์ของคน ๒ พวก คือ บริษัทชุกคลองฯ กับผู้มีบรรดาศักดิ์

อนึ่ง ในเรื่องการใช้กำลังในการแย่งชิงที่ดิน สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ การใช้อำนาจของต่างประเทศ คือ "คนในบังคับ" มาเป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์ของตน ซึ่งเป็นปัญหาแก่รัฐบาลไทยอย่างมาก ถึงที่มีพระราชหัตถเลขาที่ว่า "ตั้งนั้นเมื่อเอกราชแต่ร้อยวิสัยวิสัย ซึ่งเปนความลำบากแก่เราจะปกครอง ถ้าเปนเจ้าของที่แผ่นดิน

^๑ กจร. ร.๖ กษ.๕/๒ เรื่องบริษัทชุกคลองแลคนาสยามฟ้องขับไล่ราษฎรทุ่งกงละคร จังหวัดนครนายก ไม่ให้ทำนา. สุนทรื อาสะไวย์ เล่มเดิม หน้า ๒๔๔.

^๒ กจร. ร.๕ กษ.๓.๓/๒๐ หนังสือกรมหลวงเทเวศร์วงศ์โรปการ ทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๗ หน้า ๓๔๗

^๓ กจร. ร.๕ กษ.๕.๔๓/๔๐ หนังสือเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูลในหลวง ๑๔ กันยายน ๒๔๔๓ หน้า ๑๐๕.

กว้าง ๆ เช่นนี้มีผู้รายเข้าไป แอบอิงอาไศรยอยู่จะจับกุมก็เป็นความลำบากเป็นรังถ้อย
ความ..." ซึ่งคนที่อยู่ในบังคับต่างชาติได้ใช้อำนาจนี้เป็นประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนั้น
ทำให้คนไทยที่มีเหตุวิวาทเรื่องที่กินพากันไปเป็นคนในบังคับมากมายดังที่มีรายงานของ
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีว่า

...มองซิเออร์ฮาร์คอนพูดว่า ทุกวันนี้คนในบังคับฝรั่งเศษ กับคนในบังคับสยาม
ฟ้องกันด้วยเรื่องที่ดินเป็นอันมาก... จึงคิดด้วยเกล้าฯ ในเวลาที่ดินในบังคับ
สยามหันไปหาอำนาจฝรั่งเศษด้วยเหตุวิวาทแย่งชิงที่ดินซึ่งกันและกันเป็นคนเหตุ
ครันตกไปเป็นคนในบังคับฝรั่งเศษแล้วกลับมาก่อการวิวาทแย่งชิงที่ดิน ถึงกับกลุ่ม
รวมบุกตีฟันหรือโรจนาคณผู้ขายสยามด้วยความกำเริบก็มีอยู่เมือง ๆ ตามมองซิเออร์
ฮาร์คอนมอบความมรโหฬารระแฉว เห็นด้วยเกล้าฯว่า พอจะระงับการกันเหตุ
คนฝ่ายสยามที่วิ่งไปเป็นคนในบังคับฝรั่งเศษ ไครว่าหนึ่งจะเป็นประโยชน์แก่บ้าน
เมืองอยู่ด้วย...^๒

กรณีให้เห็นได้ชัดคือกรณีของนายพา คนเขมรในบังคับฝรั่งเศษ เป็นความกับ
กรมหมื่นสรรพศาสตร์ศุภกิจ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ซึ่งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๗ มา นายพาได้
ควบคุมพรรคพวกมากดขี่ราษฎรชาวนาหลายครั้งทั้ง ๆ ที่นายพาไม่มีสิทธิ์ในที่ดินนั้น^๓

จากเหตุการณ์ของการวิวาทรายต่าง ๆ นั้น รัฐบาลไม่สนใจในระยะเริ่มแรก
ของการวิวาท จนเมื่อเหตุการณ์ของการวิวาทได้รุนแรงจนเกิดมีการตายขึ้น รัฐบาลจึง
ยื่นมือเข้ามาจัดการ ดังเช่นกรณีวิวาทของ นายพา กับ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
สรรพศาสตร์ศุภกิจ...

^๑ กจข. ร.๕ กษ.๓.๓/๕๕ พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๕ ถึง กรมหมื่น
อดิศรอุดมเดช ๘ เมษายน ร.ศ. ๑๑๕.

^๒ กจข. ร.๕ กษ.๓.๓/๑๒ หนังสือเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบบังคมทูล
ในหลวง ๒๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๕ หน้า ๕ - ๑๐.

^๓ กจข. ร.๕ กษ.๓.๓/๕๐ หนังสือกรมหลวงเทเวศร์วงศ์โรปกการ ทูล
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ วันที่ ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๗ หน้า ๓๘. และแฟ้มเก็บ หนังสือ
ของบริษัชชุกคลองแลคูนาสยาม วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๗ หน้า ๔๓ - ๔๔.

สรุป

ในบทนี้มีผู้เกี่ยวข้องกับสิทธิ์และกรรมสิทธิ์ที่ดินอยู่ ๓ พวกคือ รัฐบาล พวก
เจ้านคร และชาวนา รัฐบาลเป็นผู้ที่สำคัญเพราะเป็นผู้ให้สิทธิ์และกรรมสิทธิ์ที่ดิน นอก
จากนี้แล้วรัฐบาลยังเป็นผู้ควบคุมนโยบายต่าง ๆ อันมีผลต่อเรื่องที่ดินด้วย ปัญหาที่เป็
นแรงกดดันที่จะให้รัฐบาลให้สิทธิ์และกรรมสิทธิ์แก่ผู้ร้องขอนั้น มีอยู่สองประการคือ ปัญหา
ที่รัฐบาลต้องการรายได้จากที่ดินเร็วและแน่นอน ก็โดยการมอบที่ดินจำนวนมากให้อยู่
ในมือของบุคคลเพียงไม่กี่คนกับปัญหาทางการเมืองคือ ถ้ามอบที่ดินจำนวนมากให้อยู่ใน
มือของบุคคลเพียงไม่กี่คนก็กลัวว่า อาจเป็นภัยต่ออำนาจทางการเมืองของรัฐบาลได้
ดังนั้นรัฐบาลจะต้องส่งเสริมชาวนาเล็ก ๆ ให้นุกเบิกที่นาซึ่งจะไม่เป็นปัญหาในเรื่อง
การทำนายอำนาจรัฐได้ นโยบายของรัฐจึงจึงเลอยู่ระหว่างการมอบที่ดินมาก ๆ ให้กับ
บุคคลเพียงไม่กี่คนกับการส่งเสริมชาวนาเล็ก ๆ น้อย ๆ

ในส่วนของผู้ที่เล่นที่ดินซึ่งเป็นผู้มีทุนรอน เมื่อข้าวกายเป็นสินค้าสำคัญ
ที่นาจึงเป็นสิ่งมีค่า คนกลุ่มนี้จึงหันมาลงทุนโดยซื้อที่นามาก ๆ ให้ชาวนาเช่าทำ ที่นา
ประเภทนี้จึงมักมีขนาดใหญ่โต ดังเช่นในบริเวจรังสิต การเช่าซื้อชายที่ดินให้ผลดีจึง
ทำให้มีคนหันมาลงทุนกิจการนี้มากจนทำให้ที่ซึ่งเคยเป็นป่าทึบกลายเป็นป่าร้างในช่วง
เวลาอันสั้น เช่น เมืองชัยบุรี กรรมสิทธิ์ที่สวนเล่นที่ดินได้รับมักเป็นกรรมสิทธิ์ตราจอง
และตราแดง ซึ่งมักได้มาจากการซื้อที่ดินจากผู้ถูกลดลงและการได้รับพระราชทานที่ดิน
จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งกรรมสิทธิ์คู่มั่นคงกว่าแบบที่นุกเบิกเอง

กรรมสิทธิ์ที่ชาวนาได้รับส่วนใหญ่แบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ ใบเหี้ยบย่ำซึ่งมี
ความถาวรน้อยที่สุด และตราจอง ทั้งนี้เนื่องจากวิธีการนุกเบิกจับจองที่นาซึ่ง เป็นกระ
บวนการหลายปีนั่นเอง และดูเหมือนว่ารัฐบาลไม่สนใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้กับชาวนา
ดังนั้นปัญหาการทะเลาะวิวาทแย่งชิงที่ดินจึงยังเป็นปัญหาตลอดมา